پۆڵ ستراتێرن

سارتەر

-سەرەتایەك بۆ ژیان و فەلسەفەكەی-

وەرگێڕانی
ئازاد بەرزنجی

سلێمانی ٢٠٠٢

سەرپەرشتیاری زنجیرە
ئازاد بەرزنجی

ناوی کتێب: سارتەر

نووسینی: پۆڵ ستراتیرن

وەرگێرانی: ئازاد بەرزنجی

بابەت: فەلسەفە

مۆنتاژی کۆمپیوتەری: تاڤگە فائق

تیراژ: ٥٠٠ دانە

ژمارەی سپاردن: ٣٤٤ ی ٢٠٠٢

زنجیرە کتێبی گیرفانی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم (١٧)
www.sardam.org

جان پۆڵ سارتەر

١٩٠٥-١٩٨٠

پێرست

پێشەکی.. ٥
ژیان و کارەکانی سارتەر....................... ٩
هەڵبژاردەیەك لە نووسینەکانی سارتەر...... ١٠٠
کرۆنۆلۆژیای ڕووداوە فەلسەفیە گرنگەکان... ١٠٤
ڕووداوە گرنگەکانی ژیانی سارتەر............ ١١٠

پێشەکی

جـان پــۆل ســـارتەر لـــە ســـەردەمی خۆیـــدا خۆشەویسترین فەیلەسوفی مێژوو بوو. کارەکانی لـە نێـو قوتابیـانی زانکـۆ و ڕۆشـنبیران و شۆڕشـگێڕان و تەنانـەت لـە نێـو خـەڵکی عەوامیشـدا، لـە تـەواوی دونیـادا ناسـراو بـوو. ئـەم خۆشەویسـتی‌یە بـێ نموونەیـە بـۆ سـارتەر بـۆ دوو هـۆی سـەرەکی دەگەڕایـەوە کـە هیچیـان پـەیوەندیی بـە دەسـەڵات و توانای سارتەرەوە نـەبوو وەکو فەیلەسووفێك. هۆی یەکەم ئەوە بوو کە سارتەر لە کاتێکی زۆر گونجاودا زمانحـاڵی بوونگـەرایی (ئێگزستانسـیالیزم یـان وجودیـەت) بـوو، ئـەو کاتـەش کـاتێك بـوو کـە ئـەم

فەلسەفەیە ئەو بۆشاییە دەروونـی و مانەوییـەی پـڕ دەکـردەوە کــە لــە ســاڵانی پــاش دووەمــین جــەنگی جیهانیدا لە ئەوروپادا هاتــە ئـاراوە. هـۆی دووەمیـش هەڵوێسـتە شۆڕشـگێڕانەکەی بـوو لـە سـاڵانی نیـوەی دووەمـی ژیـانیدا کـە هاوکـات بـوو لەگـەڵ سـەردەمی گیڤـارا و جەنجاڵیـەکانی ڤوتابیـان لـە سەرتاسـەری دونیـادا و هاوهەسـتی لەگـەڵ شۆڕشـی ڕۆشـنبیریی چینی کۆمۆنیستدا.

ئـەوەندەی پـەیوەندیی بـە سیاسـەتەوە هـەبێت سارتەر دەربارەی زۆربەی شـتەکان دەینووسی، بـەڵام لە پراکتیکدا دەرکەوت کە لە زۆربەی شتەکانیدا بـە هەڵـەدا چـوو بـوو. فەلسـەفەکەی سـەرەتای ژیـانی مەسەلەیەکی جیاوازە. دەشێ ئەو یەکەمین بوونگەرا (ئیگزستانسیالیست - وجـودی) نـەبوو بێـت، بـەڵام یەکـەمین کـەس بـوو کـە بـە ئاشـکرا ئـەم مـۆرەی بـە خۆیەوە نابوو و پیی قبووڵ بوو. خۆیشی یەکێك بوو لە بە تواناترین بانگەشـەدەرانی ئـەم ریبـازە. توانـای سـارتەر لـە گەشـەدان بـە ئایدیـا فەلسـەفیەکان و پیداویسـتیەکانیان بـە دریژایـی سـەدەی بیسـتەم، توانایەکی بێ هاوتا بوو، بەڵام هەموو ئەو شـتانە بـە تەنها لە ریی هـیزی خـەیالی ئـەوەوە ئـەنجام دەدران،

نەك لە ڕێی هێزی شیکردنەوەوە. هەرلەبەرئەمەشە کە زۆر لەبیرمەندە سوننەتی (تەقلیدی)ەکان بە بێ ڕێزی و بیدەربەستییەوە ئەویان فەرامۆش کردووە. ئەم بیرمەندە سوننەتیانە ئەوانە بوون کە لەو بڕوایەدا بوون نە سارتەر و نە بوونگەرایی پەیوەندییان بە فەلسەفەی ڕاستەقینەوە نییە.

بوونگەرایی فەلسەفەیەکە کە دوا بەرجەستەبوونی ئازادیی مرۆڤە. جولیت گریکۆ (*Juliette Greco*)ی سترانبێژی ناسراوی یانەکانی شەوان، لە گۆرانییەکانی خۆیدا بە ئاسانی گوزارشتی لەم فەلسەفەیە کردووە: "مرۆڤ بریتییە لەو شتانەی ئەنجامیان دەدات".

بوونگەرایی دەشێ بە سادەیی و ڕووکەشیی ئەم ڕستەیە بیت و، لە هەمانکاتدا دەشێ لەسەر دەستی سارتەر ببێتە فەلسەفەیەکی سەرەکی و پڕ ناوەرۆکی هاوچەرخ. ئەم فەلسەفەیە فەلسەفەی "مرۆڤ لە پراکتیکدا" بوو، یان وەکو ڕەخنەگرانی دەڵێن، دوا تیۆرەی ناوەوە بینی بوو. بەڵام هەموو بڕوایان وایە کە بوونگەرایی لەسەر دەستی سارتەر گۆڕا بۆ شۆڕشێك دژ بەو پیودانگە بۆرجوازییانەیەی کە لە ساڵانی پاش دووەم جەنگی جیهانیدا لە ئەورووپادا باو

بـوو. بۆرجـوازی (کـە لـە بنــەرەتدا بریتـی بــوون لــە چینـی ناوەراسـت) گەیشـتە ئـەوەی نوینـەری هــەموو ئەو پیودانگانە بیت کە لە بوونگەراییدا نـەبوو، بـەو مانایەی کە ئەستەم بوو گەر کەسیك بۆرجوازی بیت لە هەمانکاتدا بوونگەراش بیت.

ژیان و کارەکانی سارتەر

جـان پـۆڵ ســـارتەر وەك بۆرجوازییـــەك هاتـــە دونیـاوە. لـە سـالی ١٩٠٦دا بـاوکی کـە ئەفســەریکی لاو بوو لە هیزی دەرياییدا و لە کاتیکدا سارتەر تەمـەنی یـەك سـالان بـوو؛ ئـەو دوای تووشـبوونی بـە(تـا) تـا کۆچـی دوایـی کـرد. سـارتەر بـەمجۆرە باسـی ئـەم رووداوە دەکـات "گرنگـــترین رووداوی ژیـــانی مـــن.. ئەگەر باوکم بمایە جلـەوی دەگـرتم و منـی دەخسـتە ژیــر گوشــارەوە". ســارتەری بیبــەش لــەم فــەنتازیا ئۆدیپییە (*Oedipal Fantasy*) لافی ئـەوەی لیـدەدا کـە بـــەبێ هیـــچ تاقیکردنەوەیـــەك یـــان هەســـتیکی گویرایەلیکردنی منالانە؛ گـەورە بـوو. "نـە منـی بـالا

(*superego*) و نه توندوتیژی". حەزی بە هیچ جۆرە بەکاربردنیکی دەسەلأت نەدەکرد چ لە لایەن ئەوانی ترەوەو چ لە لایەن خۆیەوە سەبارەت بەوانی تر. ئەم منالییە پاکژەی کە رقیکی ئەستووری بۆ بۆرجوازی (و تەواوی ئەو رەفتار و پیودانگانەی چینی ناوەراست کە لەگەڵ ئەم تویژە شایستەیەی کۆمەلگادا ویکدەهاتەوە) لەگەڵ خۆیدا هەلگرتبوو، هەروەها پیویستیی بەردەوامی بۆ ململانیٚ لەگەڵ هەموو جۆرە دەسەلأتیك و مەیلی بۆ سەپاندنی دەسەلأتی دەروونی بەسەر هەر کەسیکدا کە لیی نزیك دەبۆوە؛ زۆر جیی سەرسامی بوو. سارتەر بە زیرەکیەکی بلیمەتانەوە لە بیرو بۆچوونە ئالۆزەکانی خۆی دەکۆلیەوە. بەلأم شتە سادە و باوەکانی فەراموش دەکرد.

ئان ماری، دایکی سارتەر لەگەڵ منالە پاکیزەکەیدا بەرەو مالی باوکی چووەوە لە دەوروبەری پاریس، تا لەگەڵ باوکیدا (واتە کارل شڤایتزەری مامی د. ئەلبیرت شڤایتزەر) بژی. باوکی نموونەی کاملی رۆحیەتی باوکسالاریکی فەرەنسایی ئەو سەردەمە بوو. ئەو هەمیشە جلوبەرگی شیکی دەپۆشی و کلأوی پەنەمایی دەکردەسەر. لە مالیکدا

كە هەموو شتێك تيايدا ژنانە بوو؛ قسەی ئەو ياسا بوو. بەردەواميش خيانەتی لە ژنەكەی دەكرد. سارتەر لە ژياننامەكەی خۆيدا (واتە وشەكان) بەمجۆرە وەسفی دەكات "پيرەميرديكی بۆشناخ كە ريشيكی سپيی بەردابۆوە و بەردەوام چاوەريی دەرفەتيك بوو بۆ خۆنواندن.. بە جۆريكيش رەفتاری دەكرد كە هەر دەتوت خودای گەورەيە".

ليرەدايە كە رۆليكی دەسەلاتخواز لە تەواوی ئەكتەرەكاندا بە دەردەكەوێ، بەلام سارتەر نكوولی لە رۆلی دەروونيی بێ مانای باپيرەی خۆی دەكرد. هەروەكو منالی ئەو مالە رەفتار لەگەل سارتەری لاو و دايكيدا دەكرا.

هەر بۆيە سارتەر زياتر بە چاوی خوشكيكی گەورەوە نەك دايكەوە سەيری دايكی خۆی (واتە ئان ماری) دەكرد. بە پيچەوانەوەی ئەو رۆلی باوكانەيەشەوە كە ئەو لافی ئەوەی ليدەدا كە پيويستی پێ نييە؛ ئەم سيمای (خوشك - دايك)يتييە بۆ تەواوی ژيانی داهاتووی بوو بە پيداويستيەكی بنەرەتی. بە رەچاوكردنی وەسفی كەسانی دی و خۆيشی، وا ديتە بەرچاو كە قۆناغی منالیی سارتەر خۆش و لەزەتبەخش بوو بيت. لە

کاتیکـــا کـــه لـــه نیـــو ئافرەتـــە میهرەبانـــەکانی دەوروپشتیدا گەورە دەبوو؛ زۆر خیرا "خـود"ی ئـەو گەشەی کرد تا قەرەبووی کەمایەسیی بـۆ توخمـی لـە خۆی بەرزتر (مەبەسـت لـە باوکـە -و-) بکاتـەوەو تـا گەیشتە ئـەوەی ئـەم منالـە پاکیزەیـە لافـی ئـەوەی لیـدەدا کـە "بلیمەتـە". کـەس نـەبوو نکوولـی لـەوە بکات. تەنانەت باپیرەشی کاتێ دەیگرتە باوەشی؛ پیی دەوت "گەنجینـە بچکۆلەکـەم". دواتـر سـارتەر بـە دەبەنگیـە تایبەتیەکـەی خۆیـەوە دەیـوت "رقـم لـە قۆناغی منالیم و هەموو بیرەوەرییەکانیتی".

ریـــك بـــە پیچەوانـــەی ئـــەو منالـــە بـــەناز پـەروەردەکراوە خەلەتینراوانـەی کـە دەگەنـە ئـەو ئەنجامەی گوایە بلیمەتن، سارتەر هەر بەراستی بۆ بینینـی رۆلـی بلیمـەت خـاوەنی خـەیاڵ و داهینـان و سەبر و هۆشیکی دانسقە بـوو. سـارتەری لاو زۆر بـە خیرایی دەفتەرەکانی سـەعیکردنی قوتابخانـەی یـەك دوایـەك بـە چـیرۆکی دریـــژ پـــر لـــە بەســـەرهاتی قارەمانانە پر دەکردەوە.

هـەر لـەو رۆژانـەدا بـوو کـە سـارتەر شـتیکی لـێ بەسەرهات و سیمای ئەوی بۆ هەمیشە گۆری. وەختێ کە لە پشووی رەسمیدا کاتی خۆی لای کـەنار دەریـاوە

بەسەر دەبرد، تووشی ئینفلۆنزا بوو. ئەو رۆژانە زۆر زیاتر لە رادەی پێویست رێز لە پزیشکی دەگیرا. هەر بۆیە ئەم ئینفلۆنزایە بووە هۆی نەخۆشیی ئالۆزتر و تا گەیشتە ئەوەی لە کۆتاییدا سارتەر تووشی لۆکۆما (پەلەی سپی) بوو لە چاوی راستیدا و ئەمەش بووە هۆی خێلبوونی ئەو چاوەی و بەشێك لە توانای بینینی. بە زمانێکی سادەی دوور لە پزیشکی چاوێکی کوێر بوو و خێلیتیەکەشی سەیر بوو. بەڵام بایەخدان بە خود بە ئاسانی دەتوانێ بەسەر ئەم خەوشانەدا زاڵ بێت و سارتەر توانیی درێژە بە منالیی شاد و خۆشی خۆی بدات.

پاش ماوەیەك رووداوێکی ناخۆشی تری بەسەرهات. دایکی بە جەسارەتێکی بێ هزرانەوە ویستی شووبکاتەوە. سارتەر دەترسا و هەستی دەکرد چیدی جێی بایەخدانی دایکی نابێت. خانم "مانسی"ی نوێ لەگەڵ مێردە داگیرکەرەکەیدا، واتە جۆزێف، بەرەو بەندەری راشێل چوون، کە شوێنێکی دوور بوو. سارتەری ناشرین و خێلیش کە ئەو دەمە تەمەنی دوانزە ساڵان بوو لەگەڵیاندا چوو بۆ ئەوێ. سارتەر لە ژیاننامەکەی خۆیدا کە لە تەمەنی پەنجا سالیدا نووسیویەتی بە روونیەکی وەهاوە سەبارەت

به باوه پیاره چل و سێ ساڵەکەی خۆی دەنووسیت کە نیشانەی هەستی قووڵی ئەوە: "دایکم بۆ خۆشەویستی شووی بە باوەپیارەکەم نەکرد.. ئەو پیاوێکی خۆش مەشرەب نەبوو.. کابرایەکی درێژ و باریك، سمێلێکی رەشی هەبوو.. دەموچاوێکی ناهاوسەنگ.. لووتێکی تا بڵێی گەورە" مسیۆ مانسیی بۆرجوازی و ستەمکار بە شێوەیەکی ئایدیالیانە بۆ رۆڵی باوەپیارەیەکی خراپ هەڵبژێردرا بوو. کابرایەکی دەوڵەمەند بوو و لە ڤیلایەکی گەورەو خۆشدا دەژیا. ئەم باوە پیارەیەی هاووڵاتیەکی ناسراو بوو لە شاردا و وەکو شارییەك لە خۆباییبوونی تیا بوو.

جۆزیف مانسی سەرۆکی کارگەیەکی خۆماڵیی دروستکردنی کەشتی بوو. زۆر چالاکانە و بە شێوازی سەرمایەداریکی کۆن کارگەکەی خۆی بەرێوەدەبرد. (کە هەرەشەی مانگرتن دەکرا؛ کارگەکەی دادەخست تا برسیتی مەسەلەکەی چارەسەر دەکرد). هەموو رۆژێك دەمەو ئێوارە سارتەری دەبرد بۆ هۆڵە بەباق و بریقەکەی خۆی تا لەوێ وانەی زیادەی جەبر و ئەندازەی پێ بڵێتەوە. شێوازی وانە وتنەوەکەشی

وەکو ڕەفتارەکانی تری تەواو تەقلیدی بوو؛ هەر هەڵەیەك زللەیەکی بەدوادا دەهات.

هەر لەو ڕۆژانەدا، ئەم کوریژگە هۆشیارە، بە پانتۆلە کورتە پاریسیەکانیەوە دەبووە مایەی گاڵتە پیکردنی هاوپۆلەکانی کە هیندەی ئەو شیکپۆش نەبوون. ئەم ئەزموونە ناخۆشە بووە هۆی ئەوەی گۆشەگیر بیت و لە هەمانکاتدا لە خودی خۆی وردبیتەوەو رابمینیت. بەڵام ئەم شتانە سارتەریان تیکنەشکاند و ئەو بایەخدانەی بە خودی خۆی بەرەو سەربەخۆیی فیکریی تەواوەتیی برد.

هاوپۆلە زیرەکەکانی گەیشتنە ئەو ئەنجامەی کە ئەم کوریژگە کورتە باڵا لاواز و شیکە، کە دەموچاوی لە هی بۆق دەچوو خاوەن هۆشیکی دانسقەیە - گەرچی لە تاقیکردنەوەکانی قوتابخانەدا سەرکەوتوو نەبوو (لەوانەیە ئەم باشترین بیرمەندەی فەرەنسا لە نەوەکەی خۆیدا، هەر بە هۆی ئەو وانە وتنەوە بەردەوامەی باوەپیارەکەشیەوە بووبیت کە نەیتوانیوە لە ناو سییەکی سەرکەوتووی پۆلەکەیدا بیت). سارتەر زۆر بە باشی ڕۆڵی دوو لایەنەی بلیمەتیکی هەڵاتوو لە پۆلی دەبینی. ئەو قوتابییەکی عەینەك لە چاوی پیست پەلە پەلەی ناشرین بوو کە

هەموو شتیکی دەزانی (دەیویست لـەوەش دلنیـا بیـت کە هەموو ئەوانی تریش ئەم راستییە دەزانن)، بەڵام بـە ئاشـکرا خـووی بـە لـە دەسـتدانی دەرفـەت و هەلەکردنەوە گرت.

ئـەم بەسـەرهاتە سـەلینەری ئـەم راسـتییەیە (سەرچاوەی ئەم بەسەرهاتەش سارتەر خۆیەتی پاش چل سـاڵ). سـارتەر وەکـو هـەموو کورەکـانی تـری قوتابخانە خەونی بە ئافرەتەکانی گەرەکی *Red Light* ەوە دەبینی. تەسەورو توانا نا ئاساییەکانی بووە هۆی ئـەوەی زوو بـۆری قوتابیـەکانی تـر بداتـەوە. ئـەو دەلیـت: "پیـم وتـن لەگـەڵ ئـافرەتیکدا کـە لـە شـەقامیکدا ناسـیم چووم بـۆ ئوتیـل و ئـەو کارەمـان کرد کە خەلکانی تر لافی پیوە لـێ دەدەن.. تەنانـەت داوام لـە خزمەتکارەکـەی دایکـم کـرد نامەیـەکم بەمجۆرە بۆ بنووسیت: (ئـەی ئـازیزترین کەسـی مـن، جـان پـۆڵ،...) کاتـێ هاوریکـانم لـیرەدا درۆکـەمیان کەشف کرد.. منیش دانم پیادانا و..تا ماوەیـەکی زۆر بوومە مایەی پیکەنینی قوتابیەکانی هاوریم".

رۆژگـاریکی زۆر سـەخت بـوو، یەکـەمین جـەنگی جیـهانی دەسـتی پـێ کردبـوو. بـاوکی گەلـێ لـە قوتابیـەکانی هـاوریی سـارتەر برابـوون بـۆ شـەر و

ئەوانیش لەگەڵ دایکیاندا دەژیان. کوشت و کوشتار و قـەتلوعامی سـەنگەرەکان بـەوە کۆتاییـان هـات کـە هاوپۆلـە موسـیبەتبار و تازیبارەکانی سارتەر تونـدو تیژی و داخی دلیان بە هەر کەسیکی تر دەرشت کە لاوازتـر دەهاتـە بـەرچاو. وردە وردە سارتەر توانیـی ببیتــە خــاوەنی جۆریـك لەســەر ســەختی و لــە کەســیتییەکی دوو لایەنــە. نەیدەویســت ببیتــە کەسیکی سەر بە گروپیکی دەبـەنگی بـی هـزر. بـەلام هەمیشە حەزی دەکرد لیی رازی بـن. ئـەو دەیویست خۆشەویست بیت، بەلام لە ریی خۆیەوە. بە دریژایی ژیانیشی ئەم دوو دلیەی لەگەلدا مایەوە.

بەلام ئەم کورەی کە لە بۆق دەچوو لـە خـەلوەتی ژوورەکـەی خۆیدا شـازادەیەك بـوو بـۆ خـۆی. کاتـێ لەسەر میزی نووسینەکەی دادەنیشت بـەردەوام دلی خۆی دەدایەوە "من بلیمەتم" لە راستیشدا بـەردەوام دەیویسـت ئەمــە بســەلمینیت. وردە وردە چیرۆکــە رۆمانسـییەکانی دەفتـەری سـەعی جیـی خۆیـان بـۆ برگەکانی ژیننامە چۆڵ دەکرد. بەلکو ئەو دەستی بە نووسـینی رۆمـان کردبـوو و بـەر لـەوەی پـێ بنیتـە تەمـەنی چـواردە سـالیەوە دووەمـین رۆمـانی خـۆی نووسـیبوو کـە (*Goetz von Berlichingen*) بـوو و

سەبارەت بە ستەمکارێکی ئەڵمانیایی سەدەکانی ناوەڕاست بوو.

ئەم ڕۆمانە کاتێ دەگاتە ترۆپك کە دەستوپێوەندەکانی ئەم کابراستەمکارە ڕادەپەڕن و هەرچی کارگە خۆماڵیەکان و کارگەکانی چنین هەیە (ئەم کارگانە لە زۆر ڕووەوە لە کارگەکانی دروستکردنی کەشتی دەچن) لە ناوی دەبەن. سەرەنجام کابرای ستەمکاریش بەشێوەیەکی کارەساتاوی دەکوژرێ: سەری خراوەتە کونی سەعاتێکی سەربانەخانەی کڵێسایەك (لەسەر ژمارە دوانزدەکە)، بە جۆرێك کاتێ هەر دوو میلەکە لە سەعات ١٢ دا لەیەك نزیك دەبنەوە، لە دوا چرکەکانی سەعات ١٢ دا و لەو پەڕی ئازار دا سەری لە لەشی جیا دەکەنەوە.

نا ئارامی، توندو تیژی و توند ڕەوییەکی مەرگهێن نیشانە دیارەکانی قۆناغی باڵقبوونی ئەم نووسەرە بوون، کە لە کارەکانیدا هەموو ئەو هەژان و خرۆشانە ڕاستەوخۆیانەی سەرەتای لاوێتیی تیایاندا پاراستبوو. ئەو ئازارە توندانەی نەوجەوانیی سارتەر، کە ڕۆژ دوای ڕۆژ زیاتر دەبوون، بۆ هەمیشە کاریگەرییان لەسەری جێهێشت. ئەم هەستانەی لەو

سالأنەدا ئاویتەی کۆمەلیك پرسیاری هۆشیارانەی فەلسەفیش بووبوون. هەلکەوتوویی سارتەر زیاتر لە بەتوانابیدا بوو لە پاراستنی ئەو ئاویتەیەو هەروەها ئەو هیزە عاتیفی -فیکرییەی کە لییەوە سەرچاوەی گرتبوو، هەموو ئەمانەش لە هۆشیکی لاودا کە بە وریایی و سەرسامیەوە هەنگاوی دەنا.

لە سالی ١٩١٩دا سارتەر لە جزدانەکەی دایکی دەستی کرد بە پارە دزین، بۆ ئەوەی هاوپۆلەکانی بەلای خۆیدا رابکیشیت دەچوو ئەو پارەیەی دەدا بە کیکی کریمداری بە چیژ و خواردنەوەی جۆراو جۆر و بەرەو هەواریکی ناوخۆیی دەرۆیشتن. ئەو لەزەتانەی سارتەر لەم قۆناغەدا تامی دەکردن؛ بەردەوام هەستکردن بە گوناە و نا ئارامیەکیان لەگەلدا بوو. ئاویتەیەکی عاتیفیی خەمهینی دی دەرۆیشت کە هەلگری ناوەرۆکیکی تری دووبارەبوو: شیرینییەکی بێ سۆز و هیلنجدان.

سەرەنجام فیلەکەی سارتەر ئاشکرا بوو و سەرلەنوێ بووەوە بەمایەی گالتە پیکردنی هاوپۆلە نمەك بە حەرامەکانی و هات و هاواری دایك و باوك. لەبەر کۆمەلیك هۆ سارتەر داوای کرد بگەریتەوە بۆ

پاریس و پیی باشتر بوو لەگــەڵ باپـیرەیدا بـژی نـەك لەگەڵ باوەپیارەكەیدا.

ئیدی سارتەری یاخی وردە وردە فیربوو كـەی بـۆ یـــاخیبوون گونجـــاوترە. چ هەلومـــەرجیك بـــۆ یـاخیبوونی لـەو جـۆرەی ئـــەو لـــەبارترە، ئەمانــە هەنگاوی سەرەتایی بوون بۆ چوونە ناو ململانییەكی دریژخایەنـەوە. لـە پـانزەدا سالیدا سـارتەر قوتـابیی هەفتانـەی قوتابخانـەی "هیـنریی چوارەم" بـوو، كـە قوتابخانەیــەكی دیــار بــوو. بــە خولیایـــەكی زۆرەوە دەستی بە خویندنەوەی ئەو كتیبە ئەدەبییــە جۆراو جۆرانـــەی كـــرد كـــە زۆربـــەیان لـــە ســـەروو توانـــای پەیبردنی عاتیفی یان فیكریی ئەوەوە بوون. هەر لەم قۆناغەدا بوو كـە نووسـینەكانی روویـانكردە رسـتەی كـــورت و رامـــانی فەلســـەفی. پیناســـەكردنی بـــۆ "خۆشەویســـــتی" دەربـــــری ئاســـــتی ئـــــەم بیروبۆچوونانەیەتی: "مــەیل و هەوەسـی ئـافرەت بـە وەسیلەیەك دەزانیت، نەك بە ئامـانجیك، لـە كـاتیكدا كە خۆشویستنی ئافرەت بـە ئامـانجیك سـەیر دەكـات نەك بە وەسیلەیەك".

هـەر وەكـو زۆربـــەی لایەنـــەكانی تـــری ئـــەمجۆرە روانینە قووڵە فەرەنساییە، نووسین و بۆچوونـەكانی

سارتەر بەردەوام لە نێوان جۆرێك لە تەنزسازی و ڕوانینێكی ڕاستەقینەدا دەهاتن و دەچوون. مامۆستای فەلسەفەكەی بە تێگەیشتنێكی هوشیارانەوە باسی توانای ئەو لە بەكردەیی كردنی (پراكتیزەكردنی) زیاد لە ڕادەی ئەو ئایدیایانە دەكات كە بە ئەندازەی پێویست ڕوون نەبوونەتەوە (تا ئێستاش بیر و بۆچوونی باوی ئینگلیز و ئەمریكاییەكان سەبارەت بە تەواوی فەلسەفەكەی سارتەر لەسەر ئەم تیروانینە بەندە).

سارتەر تاقیكردنەوەكانی كۆتایی بە سەركەوتوویی تێپەڕاند؛ كە لە هەموو وڵاتدا ئەنجامدەدران و، توانی جێی خۆی لە ئیكۆل نۆرمال سوپەریڤەردا دابین بكات.

بەڵام تەواو بە پێچەوانەی ناوی "نۆرماڵ"ەوە (كە بە مانای سروشتی یان ئاسایی دێ -و-)، هیچ شتێك لەم قوتابخانەیەدا نۆرماڵ و ئاسایی نەبوو. ئەو قوتابخانەیەی كە هەڵبژاردەترین قوتابیانی فەرەنسایی تیایدا دەیانخوێند. ناوهێنانی هەندێ لە هاوخولەكانی سارتەر لەم قوتابخانەیەدا بە باشی ئاستەكەیمان بۆ دەخاتە ڕوو. كەسانێكی وەكو ڕیمۆن ئارۆن و مۆریس میرلۆپۆنتی كە دواتر بوون بە دوو

فەیلەسووفی بەناوبانگ. مرۆناس (ئەنترۆپۆلۆجیست)ی ناسراو کلۆد لیڤی شتراوس، بەرزترین (هەرچەندە گرژترینیشیان بوو) موتەکلیمی فەیلەسووفی سەردەمی خۆی؛ سیمۆن ڤیل، هەروەها سەرپەرشتیاری گەورەی داهاتووی هەمان قوتابخانە؛ جان هیپۆلیت و، پاشانیش فەیلەسووف و نووسەری ناودار سیمۆن دی بۆڤوار.

سارتەر لە نیوەندیکی گەرمی فیکریی وەهادا گەشەی سەند هەروەکو هاوریکانی دەلین، ریك لەو کاتانەدا کە دەستی بە قسە دەکرد ناشرینییەکەی دەموچاوی نەدەما. ئەم قوتابییە منالە عەینەك لە چاوە لە کافیتێریاکانی گەرەکی لیفت بانکدا دەدرەوشایەوە. هاوریکانی بەمجۆرە باسی دەکەن: "جگە لە کاتی نوستنی؛ هەمیشە بیری دەکردەوە". "لە هەمانکاتدا کە بیزاریی لە خۆی دەردەبری و تانەو تەشەری لە مەیلی خۆیشی دەدا، هیچ گومانیك لەوەدا نەبوو کە نەرمییەکی لە ناخیدا حەشاردابوو کە نەملی بۆ کەچ دەکرد و نە نکولیشی لیَ دەکرد"

"ئەو هەمیشە باشترین و بەلکو بەخشندەترین هاودەمیك بوو تەسەوربکریَ" خۆیشی دەلیت: "من هەزار سوکرات بووم". ئەو کە هۆش و گۆشی

کــردەوە؛ وردە وردە حـــەزیکی ســـەیری بـــۆ بـــیرە خواردنـــەوە لا دروســـت بـــوو، بـــە خۆشحالیشـــەوە ســەرنجی دا هــەندێ ئــافرەتی لاو بـــە بلیمەتییەکــەی سەرسام بـوون و ناشرینییەکانیشـیان هـەر بـە جـوان دەبینـی. دوای حـەزی بـۆ بـیرە خواردنـەوە، هـەر زوو توانـی لـە پـــەیوەندیدا لەگـــەڵ رەگەزەکـــەی تـــردا ســەرکەوتوو بیت. بـەڵام هیچکام لەمانـە نـەیانتوانی تینویتیی ئەو بۆ کتیب و هزر و بیرکردنـەوەو زانـین لەناوبـەرن. ئـەو بیجگـە لـە کتیبـــەکانی قوتابخانـــەی هــەموو شــتیکی تــری دەخوینــدەوە، هــەر کتیــب و نووسراویکی بگەیشتایەتە دەست. قبوولنـەکردنی لـە دوا تاقیکردنەوەکاندا بووە مایەی سەرسورمانی خۆی و ئەوانەی دەوروپشتیشی. بەڵام دوا جار ئەم رووداوە وای لێ کرد کە لە سالی دواتردا بلیمەتیەکەی تۆزیك زیـاتر بچیتـە سـەر ریگـای ســەرەکیی خـۆی. لەگــەڵ ئەوەشدا کە لە تاقیکردنەوەکاندا قبووڵ نەکرا؛ بەڵام ســارتەر قوتابییــەکی دیــار و ناســراو بـــوو. ببـــووە خــاوەنی جەســارەتیکیش کــە ژیــانی قوتــابیتی لـــە پاریس پیی بەخشـیبوو. وردە وردە سارتەر وازی لـە هــەندێ خــووی بۆرجوازییانـــەی وەکــو حــەمامکردن هینـا و دەسـتی بـە سیغارکیشـان کـرد، کـە بیگومـان

بۆنەکەی هێند بەهێز بووە کە بتوانێت بۆنی سەرچاوە نزیکەکانی تریش بخاتە ژێر ڕۆشنایی خۆیەوە. ئەو بەردەوام لە قاوەخانەکانی گەڕەکی لاتینی شار دەبینرا کە لەگەڵ هاوڕێکانیدا سەرقاڵی باس و گفتوگۆی ڕۆشنبیرانە بوون، کە ماوەیەك ڕیمۆن ئارۆن و میرلۆپۆنتیشیان تیابوو. فەلسەفە تەوەرەی ئەم گفتوگۆیانە بوو. هیچ هۆیەك نەبوو بۆچوونە ناو ئەم گروپەوە تەنها ئەوە نەبێت کە ئەو کەسە شتێك یان خاڵیکی گرنگ و تایبەتیی بۆ گوتن پێ بووایە و بیتوانیبایە لە قاڵبێکی ڕۆشنبیرانەدا بیخاتە ڕوو. لە یەکێك لەم ڕۆژانەدا بوو کە کچێکی تەمەن بیست و یەك ساڵی باڵا بەرز و جیددی، کە خولیایەکی شایانی بۆ فەلسەفە هەبوو هاتە ناو ئەم گروپەوە. ئەم کچە ناوی سیمۆن دی بۆڤوار بوو و زۆر زوو توانیی لەو گفتوگۆیانەدا جێی خۆی بکاتەوە.

ڕێك وەکو سارتەر، سیمۆن دی بۆڤواریش سەربە خێزانێکی تەواو بۆرجوازی بوو. خوێندنی خۆی لە قوتابخانە نموونەییەکان و ئۆرستۆکراتەکان (کە جێی پرسیاری بوون)دا تەواوکردبوو. ئەو ئێستا دژیان دەجەنگی. بەپێی

قسەی ئەندامانانی ئەو گروپە کە ناویان لێ نا، هەر زوو بە ناوی خوازراوی سەگی ئاوییەوە ناسرا کە رەمزی وزە و تەقەللادان بوو لە ناو کەسەکانی دەوروبەریدا.

سارتەری تەمەن بیست و چوار سالە بەمجۆرە دی بۆڤوار هەلدەسەنگینیت "دلرفین و جوان، بەلام جلەکانی زۆر ناشرین بوون.. بەردەوام کلاویکی ناشرینی لەسەردەکرد". بە گویرەی قسەی سیمۆن دی بۆڤواریش "سارتەر بریتی بوو لە خۆشەویستی لە یەکەم نیگاوە". هەر چۆنیك بیت سارتەر و دی بۆڤوار بوون بە خۆشەویستی یەکتر. هەر زوو سارتەر رۆلی تری وەکو پەروەردەکار و ئاشکراکەری رەفتاری بۆرجوازەکان و راویژکاری جلوبەرگی گرتە ئەستۆ. بە دی بۆڤواری وت "لەمەودوا دەتخەمە ژیر پەر و بالی خۆمەوە".

بەلام زەمانە بەو جۆرە نەرۆیی. گەرچی دی بۆڤوار هەلکەوتوو بوو، بەلام سارتەر بەردەوام لە گفتوگۆکاندا سەرو پۆتەلاکی دەکوتیەوە. وەلێ سەگی ئاویش بەهیز و متمانەوە رەخنەی لە بیر و بۆچوونەکانی سارتەر دەگرت. ئەمە یەکەم جار بوو لە ژیانیدا سارتەر هاوتای خۆی بدۆزیتەوە.

ڕەخنــەکانی دی بۆڤــواری وەکــو حوکمــی پــیرۆز قبوولدەکـرد. پـەیوەندییان لەمـەش زیـاتر تیپـەری. بەلای دی بۆڤـوارەوە سـارتەر ئـەو کەسـە بـوو کـە لـە هەموو ساڵانی تەنیایی سەرەتای لاویدا خەونی پیوە بینیبوو. لە سـەریکی تریشـەوە، بەرامبـەر بـە راویـژ کردنی جلوبەرگ، هەر زوو سـارتەر سـەیری کـرد کـە بۆڤـوار دایکایـەتی دەکـات (پیشـنیاز کردنـی حـەمام کردن، کراس گۆرین، بەکارهینانی کریمی دەموچاو و شتی لەو بابەتە).

دەشـێ دی بۆڤـوار هاوسـەری رۆحیـی خـۆی دۆزیبیتەوە، بەڵام سارتەر کەسیکی دۆزیبۆوە کـە بـە ئاسانی جیی دایك -خوشکیشی بۆ پـر کردبـۆوە. ئـەم دەورانە زۆر سەرەتایی و نا ئاگایانە (نەستانە) بوون. بەڵام هەر لە سەرەتاوە دیار بوو کە ئەم پەیوەندییـە پەیوەندیەکی سادە و تیپەر نییە.

لەگـــەڵ هـــەموو ئەمانەشـــدا مەســـەلەی پەیوەندییـەکی هەتاهـەتایی لـە گۆرێ نـەبوو. لەبـەر ئـەوەی بـە بۆرجوازییانـە لـە قەڵـەم دەدرا. تەنانــەت بیرۆکـەی ئەمـەش کـە وەکـو ژن و مـیردیك خۆیـان بناسـینن؛ بەلایانـەوە لــە رووی فەلسـەفیەوە شـتیك نەبوو تەسەور بکرێ. بە بۆچوونی ئـەوان رۆحیـەتی

مـــالداریی بۆرجوازییانـــه و، ژیـــانی هاوبـــەش و دەزگـــیراندارى و پەیوەندییـــە نەریتیـــەکانی نـــاو کۆمەڵگا؛ خەسڵەتگەلیکی خەتەرناك بوون کە دەبوو بەهـەر نرخیـك بووایـە خۆیـان لـێ بپاراسـتایە. پەیوەندییەکەی ئـەوان بـە تەنـها دەکـرا لـە جـۆری "پەیوەندیـەکی ئـازاد" بیـت، بـەو مانایـەی کـە هیـچ کۆت و پیوەندیك نەیانبەستیتەوە.

ئەم دوو دڵدارە قوتابییە پیکەوە دەیانخویند و لە چیشتخانە هەرزانەکانی ناوچەی لیفت بانکدا نانیـان دەخـوارد. لـەو کافیتیریایانـەی تایبـەت بـوون بـە قوتابیـەکان و هـەروەها لەسـەر سیسـەمی خـەو دریژەیان بە گفتوگۆکانیان دەدا، لە تەنیشت "باخی لۆکسـەمبۆرگ"ەوە پیاسـەیان دەکـرد، یـەکتریان خۆشدەویسـت و کتیبیـان دەخویندەوەو تـەواوی هەفتە گەرمەکانی هاوینیان بە خویندنەوەو گفتوگۆ دەبردەسـەر.. کـاتیکیش ئـەنجامی تاقیکردنـەوەکانی فەلسـەفە راگەیـەنرا؛ سـارتەر پلـەی یەکـەم و دی بۆڤواریـش پلـەی دووەمـی بـە دەسـتهینا. ئـەم دەستەبژیرەی نـەوەی رۆشـنبیری دوا رۆژی فەرەنسا، کەشو هەوایەکی پڕ جۆش و خرۆشیان وروژاند.

ڕۆژانی خۆشی قۆناغی خوێندن تێپەڕین. ئەم دووانەش ناچار بوون لەگەڵ ژیانی واقیعیدا ڕووبەڕوو ببنەوە؛ وانە وتنەوە بۆ بۆڤوار و خزمەتی سەربازیش بۆ سارتەر. هەردووکیان بڕیاریان دا سەرلەنوێ و بەشێوەیەکی زۆر ڕۆشنبیرانە چاو بە پەیوەندیی نێوانیاندا بخشێننەوە. سارتەر بەمجۆرە هەڵوێستی خۆی ڕووندەکردەوە: "خۆشەویستی لە ژیانی مندا نووسینە. شتەکانی تر بە پلەی دووەم دێن". جگە لە نووسین خولیای سەفەر و پەیوەندیی جۆراوجۆر لەگەڵ ڕەگەزەکەی تردا و هەروەها ڕاستگۆیی هەبوو. بڕیاری دا دوای تەواوکردنی سەربازی بچێت بۆ ژاپۆن و لەوێ وانە بلێتەوە. ئەو بڕیاریدا ئەو پەیوەندییە تایبەتییەی لەگەڵ دۆبۆڤواردا بپارێزێت و لە هەمانکاتیشدا حەزی دەکرد لەگەڵ ژنانی تریشدا پەیوەندیی هەبێت. ئەو لەبەرئەوەی دەسبەرداری پرنسیپی ئازادیی تاکە کەس نەبوو، بە تەواوەتی مەسەلەی ئەمەگداریی بۆرجوازییانەی ڕەت دەکردەوە. لەسەریکی ترەوە ئەو باوەڕی بەوە بوو کە پەیوەندیی نێوان خۆی و دی بۆڤوار زۆر جیاوازە. بۆیە ئەوان بڕیاری "ڕێکەوتنامەیەکی دوو ساڵی" یان دابوو، کە بە پێی

ئەوە بۆ ماوەی دوو ساڵ پەیوەندیی نزیکیان هەبێت.
پاش ئەوە دوو یا سێ ساڵ لە یەك جیاببنەوە. ئەوان بڕیاریـان دابـوو کـە پەیوەندییـەکی تـەواو گیـانی بـە گیانییـان هـەبێت، بـەو مەرجــەی نــەهێڵن کــە ئــەم پەیوەندییـەیان (وەکـو پەیوەندییـە بۆرجوازییـەکانی دی) ببێتە شتێکی ئاسایی و عادەتی. هـەر بۆیـە ئـەو "ڕێکەوتنامـە دوو سـاڵی"یـە زامنـی ئــەم مەســەلەیە بوو.

پــاش پێناســەکردنی ئــەم پەیوەندییــە لــە مانــا بۆرجــوازی و ســەرمایەدارییەکانیدا، ســارتەر زیــاتر ڕۆیی و بە سوود وەرگرتن لەو جیاوازییەی کە کانت لە نێوان حەقیقەتـە "پێویستەکان و "شـیاو"ەکاندا کردبــووی، دەســتی کــرد بـــە ڕوونکردنـــەوە و شــیکردنەوەی ئــەو پەیوەندییــەیان لــە ڕەهــەندە مکومــتڕە فەلســەفیەکانیدا. بــە بۆچوونــی کــانت حەقیقەتێکی "پێویست" شتێك بوو کە نکوولی لـێ کردنی دەبووە مایەی ناودژیتی (تناقض). بۆ نموونـە بــا بڕوانینــە ڕســتەی "فەیلەســووفەکان بــە دوای حەقیقـەتدا دەگـەڕێن". گـەڕان بـە دوای حەقیقـەتدا بەشێکە لە پێناسەی فەیلەسووف. بۆیـە نکوولیکـردن

لەم رستەیە دژیتی لەگەڵ خۆیدا هەڵدەگریت. بەڵام لە سەریکی ترەوە نکوولیکردن لە رستەی "فەیلەسووفەکان هەر قسەی رووت دەکەن و هیچی تر" نابیتە مایەی ناو دژیتی. ئەم رستەیە لە روانگەی لۆجیکەوە بە زەرورەت راست یان هەڵە نییە (مەگەر وەسفی تۆ (یان پیناسەی تۆ) بۆ فەیلەسووفیك ئەوە بگریتە خۆی کە ناتوانیت بە تەنها قسەی رووت بکات و بەس). لەبەر ئەوە حەقیقەتەکەی رستەی دووەم "شیاو"ە.

پیشنیازەکەی سارتەر ئەوە بوو کە پەیوەندیی لەگەڵ دی بۆڤواردا لە ماوەی دوو سالی ریکەوتنامەکەیاندا و لە قۆناغی دوای ئەویشدا "پیویست" بیت، هەر جۆرە پەیوەندییەکی دیکەی خۆی یان دی بۆڤواریش بە "شیاو" دابنریّ. هەڵبەت دەشیّ کەسانی نا فەیلەسووف یان سادە لەمەدا ئەنجامگیریی هەڵە بکەن. ئایا لە راستیدا مەبەستی سارتەر چی بوو؟

ئەگەر ئەو پەیوەندییەکی لە جۆری "شیاو" هەبووایە نەدەبوو لەگەڵ دی بۆڤواردا باسی بکردایە؟ لیرەدایە کە رۆڵی سییەمین لایەنی بەرنامەکەی سارتەر سەبارەت بە ژیان (سەفەر،

پەیوەندیی جۆراوجۆر لەگەڵ ڕەگەزەکەی تردا و نەرمی "مرونەت") دیتە پیشێ. ئەو دەیویست پەیوەندیی لەگەڵ دی بۆڤواردا پەیوەندییەکی روون و متمانەدار بیت، بە جۆریك کە هەموو شتیك لەگەڵ یەکدا باس بکەن و هیچ شتیکی شاراوە لە نیوانیاندا نەبیت.

دەشێ بەلای ئیمەوە کە ماوەیەکی زۆر دوای ئەو سالانە دەژین، ئەو ئازایەتی و تازەییەی پەیوەندییەکی وەهامان لە پاریسی ئەوسادا پێ قبووڵ نەبیت. بەڵام فەرەنسا لە سالانی بیستەکانی سەدەی رابردوودا ریك وەکو زۆربەی ولاتە شارستانیەکانی دی مەلبەندی ئەخلاقیاتی بۆرجوازیانە بوو. لەو سەردەمەدا خیزان کۆلەکەی سەرەکی بیرکردنەوە سوننەتیەکان بوو. ریزگرتن یاسای رۆژ بوو، ریایی و ساختەییش یاسای شەو بوو. خەلکی یاساشکینیان دەکرد؛ بەڵام بە ئاشکرا نا، وەلێ سارتەر و سیمۆن دی بۆڤوار ئەم نەریتەیان شکاند. لە فەرەنسای ئەو رۆژگارەدا پەیوەندییەکی لەمجۆرە بە پەیوەندییەکی بێ شەرمانە لە قەلەم دەدرا. بەڵام ئەم ئەزموونەی ئەمان وردە وردە بوو بە نموونەیەکی ئیلهامبەخش بۆ رۆشنبیرانی

سەرتاسەری جیهان. هەولیك بوو بۆ پەیوەندییەکی ئابروومەندانەو کراوە کە تیایدا هەردوو لایەنی ئەو پەیوەندییە سەربەخۆ و ئازادبن. ئەگەر بریار بووایە پەیوەندییەکان دروست بن؛ بیگومان دەبووایە وا بوونایە.

ئەو مەسەلەیەی کە ئایا ئەم پەیوەندییە توانیی ببیتە پەیوەندییەکی ئەقلانی خالیکە کە لە قۆناغەکانی تردا دەبیتە جیی بایەخ. بەلام هیندە بەسە بلیین کە لانی کەم بەروالەت پەیوەندییەکی سەرکەوتوو بوو. بەپیی قسەی لەبیر نەچووی پیاویك کە قارەمانانە توانی ئەم پەیوەندییە نوییەی نیوان ئەو ژنە بیرمەند و پیاوە بیرمەندە وەسف بکات "دی بۆڤوار ئەم ئازادییەی قبوولٚ کرد و پاراستی".

هەر لەو رۆژانەدا بوو کە سارتەر بۆ خولی ١٨ مانگ خزمەتی سەربازی بانگ کراو دی بۆڤواریش لە قوتابخانەیەکی کچانی دەوروبەری شاری پاریسدا دەستی بە وتنەوەی وانەی دەروونناسی کرد. لە سەردەمی باستەر کیتۆن بە دواوە سەربازیك نەبووە هیندەی سارتەر خراپ بووبیت. ئاخرییەکەی توانیی خۆی بەیەکەیەکی کەشناسی بگەیەنیت. -ئەو

شـوینەی کـە ئـارۆنی هـاوریی وانـەی تیـا دەوتـەوە. ئەمانـە پیکـەوە بالۆنیـان بـۆ ئاسمـان دەنـارد و لـە دەربەندی رووباری لڤارەوە سەیریان دەکرد. لە کـاتی بێ ئیشیشدا بە تامەزرۆییەوە دەستی بە خویندنـەوە دەکرد. هەموو شتیکی دەخویندەوە - لـە فەلسـەفەوە بیگـرە تـا گۆڤـاری پۆلیسی. هـەندێ جـاریش توانـای نائاسایی خـۆی بـۆ بیرکردنـەوە تـەرخان دەکـرد. بـە دریژایی رۆژانی هەفتە (زۆربەی رۆژەکان) لەگەڵ دی بۆڤواردا نامەیان بۆ یەکتر دەنارد و بیروڕایان ئالوگۆڕ دەکـرد. لـە کۆتـایی هەفتەشـدا یـەکتریان دەبینـی. عادەتـەن سـارتەر بـەم رسـتەیە دەسـتی پـێ دەکـرد: "تیۆرەیـەکی تـازەم بـە بـیردا هـاتووە". بـەڵام لـە راسـتیدا ریك بـە پیچەوانـەوە بـوو. ئـەو تیۆرەکـانی ئـەوانی تـری یـەك بـە دوایـەك پووچـەڵ دەکـردەوە: دیکارت بە هەڵەدا چووە. کانت کـەموکورتیی هەیـە. هیگـل بۆرجـوازی بـووە. هیـچ کـام لـە بیرمـەندانی سـوونەتیی پیشـوو بـۆ ژیـانی سـەدەی بیسـتەم نەدەگونجان ئەو وردبوونەوەیەی لە خود وایکرد پەی بە تایبەتمەندییە دەروونیەکانی خۆی بەریت و وردە وردە بـە بـیرو بۆچوونـەکانی فرۆیـد سەرسـام بـوو. بەڵام دوا جا بیرو بۆچوونەکانی فرۆیدیـش نەبوونـە

شـــتيكى بنـــەرەتى لاى ئـــەو. لەبـــەر ئـــەوەى دەروونشـيكارييەكەى فرۆيـد نكوولـيـى لـە ئـازادى و سـەربەخۆيى خـودى مـرۆڤ دەكـرد. ئيـدى هـەرچۆن سـاختومانە رۆشـنبيرييەكان يـەك بـە دوايـەكدا هەرەسيان دەهينا، تاقە شتيك كە دەمايەوە "ئازاديى تاكە كەس" بوو.

كـارى وانەوتنەوەكـەى لـە ژاپـۆن نـەما و پـاش تـەواوكردنى مـاوەى سـەربازى؛ سـارتەر لـە زانكـۆى لوهاڤەر كە بەندەريكە، بـوو بـە مامۆسـتا. سارتەرى لاو وهەلكـەوتوو كـە لـە راسـتيدا لـەو ژينگەيـەدا زۆر سـەير دەهاتـە بـەرچاو، هـەر زوو قوتابيـەكان خۆشيانويست، بـەلام خۆشەويسـتيەكەى بەرادەيـەك نەبوو ببيتە مايەى ئەوەى پارە دار بيـت. لـە يـەكيك لە رۆژانى پشوويدا كە لەگەلْ دى بۆڤوار و ئارۆندا لە قاوەخانەيـەك لـە مۆنپارنـاس دانيشـتبوون كۆكتيلـى قەيسييان دەخـواردەوە، سـارتەر نارەزامـەنديى خـۆى لەوە دەربرى كە فەلسەفە هيشتا نەيتوانيوە لە ژيانى واقيعـى نزيـك بيتـەوە. ئـارۆن لەگـەليدا نـاكۆك بـوو: ئـاخۆ ئـەو لـە بـارەى فەيلەسـووفى ئـەلمانى و دياردەنـاس "هۆسـيرل"ەوە هيچـى نەبيسـتووە؟ "هـاوريم سـەير بكـە، ئەگـەر تـۆ دياردەنـاس بيـت

دەتوانیت بۆ ماوەیەکی زۆر دەربارەی ئەم شەربەته قسه بکەیت و، ئەمەش فەلسەفەیە". سارتەر بە سەرسامیەوە گویی لێ دەگرت. دواجار ئەو فەلسەفەیەی کە بە دوایدا دەگەڕا؛ دۆزییەوە - فەلسەفەی تاکە کەس و ململانێکانی لەگەڵ دونیای دەوروبەریدا. ئەوە بوو سارتەر داوای دەرفەتیکی خویندنی کرد تا فەلسەفەکەی هۆسێرلی تیا بخوینیت و بۆ ئەم مەبەستەش لە ساڵی ١٩٣٣دا بۆ ماوەی سالیك چوو بۆ ئینستیتوی فەرەنسا لە بەرلین. بابەتی سەرەکی ئەو فەلسەفەیەی سارتەر بۆ خویندن هەلیبژارد بوو "بوونگەرایی" بوو. ئەمەش ئەو هزرە بوو کە فەیلەسووفی دانیمارکی و بیرمەندی ئایینی سۆرین کیرکیگۆر لە سەدەی نۆزدەهەمدا ناوی لێ نا بوو. ئەو بڕوای وا بوو کە تاقە پایەی سەرەکی بۆ فەلسەفەیەکی مانادار "بوونی تاکە کەس"ە. فەلسەفە هیچ پەیوەندییەکی بە بیرکردنەوەو رامانی دابڕاو لە پیگەی تاکە کەس لە جیهاندا و هەولە ئەقلیەکان بۆ کەشفکردنی "حەقیقەت"ەوە نییە.

لای کیرکیگۆر حەقیقەت و ئەزموون بە جۆریکی یەکانگیر لەیەکەوە ئالآبوون و دەبووایە ئەو بۆچوونە ئەفەرۆز بکەین کە فەلسەفە بە یەکیك لە زانستە وردەکان دەژمیریت.

بیگومان لە رابردوودا فەلسەفە لەسەر ئەپیستمۆلۆجیا بەند بوو کە لە پایەکانی زانینی مرۆیی دەکۆلییەوە. بەلآم کیرکیگۆر سوور بوو لەسەر ئەوەی کە ئینسان بە تەنها بریتی نییە لە بیرکردنەوە. ئیمە بە تەنها بریتی نین لە هۆشیکی ئەقلآنی کە جەستەیەکی پیوە لکاوە. مرۆڤەکان لە راستیدا، یان بە پلەی یەکەم بە تەنها "زانیار" (خاوەن زانین) نین. بەلکو هەروەها مەیلیان هەیە، کردەوەیان هەیە، هەلدەبژیرن، ئازار دەچیژن و بە پانتاییەکی فراوانی هەست و سۆزدا تیدەپەرن کە لە ئەزموونەکانیاندا رەنگ دەداتەوە. ئەم هەست و سۆزانەش بەشیکی جیانەکراوەن لەو ئەزموونانە. ئەمانە بە جۆریك لیکئالآون کە سەرجەم پیکەوە ئینسان دەناسینن. وەکو کیرکیگۆر دەلیت ئەمە ئەو بابەتەیە کە دەبیت فەلسەفەی راستەقینە لیی‌بکۆلیتەوە. فەلسەفە دەبیت "فەلسەفەی بوون"

بیــت، واتـــه (بوونگـــــەرایی، ئیگزیستانســـیالیزم، وجودیەت) ئەو وشەیەی کە ئەو داینا.

فەلســەفەکەی کــیرکیگۆر لەســەر لایـــەنی نـــا ئەقلانیی بوونی مرۆیی بەند بوو، هەر بۆیە هەموو فەلسەفەی رابردووی ئاوەژوو دەکردەوە. ئەو دەیوت "یەکەمین شت کە دەبێ ئیمە تێیبگـەین ئەوەیـە کـە ئیمــە تێناگــەین" بــەلای ئەمــەوە خودیتــی (یــا خودگــەرایی) حەقیقــەت بــوو (بــەمجۆرە خــودی حەقیقەتیش خودییە "نەك بابەتی"). بە بۆچوونی کــیرکیگۆر فەلســەفە نابــێ بــۆ روونکردنـــەوەو رۆشــنکردنەوەی قووڵاییـــە تاریکـــەکانی دونیـــا هــەولبدات. بــەلکو لــە بــری ئــەوە فەلســەفە دەبــێ هــەوڵ و کۆششــی خــۆی بــۆ زیــاتر رۆشــنکردنەوەی "بــوون" تــەرخان بکــات. ئــەو بــڕوای وا بــوو کــە پێویســتە "ئیمــە هــەولبدەین بگۆڕیـــین بــۆ ژیــان لەوپەری هۆشیاریی بە خودی خۆی"دا.

لێرەوەیە کە یەکەمین کیشەکانی بوونگـەرایی بـە دەردەکەون. لە هەولدانیدا بـۆ روونکردنـەوەی خـۆی وەکو ئەو مارەی لـێ دیـت کـە کلکـی خـۆی دەخـوات. لەبەر ئەوەی پلە و پایەی لە وشك و رەقیی هزریکـی چـەمکئامیز سـەندبۆوە؛ چـەمك و پاسـاوەکانی خـۆی

شیواو و ئالۆز ببوون. لە روانگەی ئەقلگەرایانەوە ئەمە بووە هۆی ئەوەی کە ئەو جۆرە پاساوانە لە دوائەنجامدا بێ مانابن. بەڵام کیرکیگۆر بەرامبەر ئەم هێرشانە بەرەنگاریی دەکرد. هەروەها ئەو باوەری بەوە بوو کە لە جیاتی خۆ خەریك کردن بە بنەما ئەبەستراکتەکانەوە دەبێ زیاتر بایەخ بە لایەنی تایبەتی ئەزموون و سروشتی تاکە کەسییانە بدەین. تەنها لەم رێیەوە دەتوانین ئازادیی تەواوی خۆمان وەدیبهێنین. راستە کاتێ ئەم "هەستی ئیمکان"ە تاقی دەکەینەوە؛ دەشێ تووشی "هەست بە دڵە راوکێ" بین. بەڵام هەمان دڵەراوکێ هاوتای وەدیهاتنی ئازادیی تەواومانە لە هەڵبژاردنی ژیاندا.

فەیلەسووفی ئەڵمانی ئەدمۆند هۆسێرل ساڵی ١٨٥٩، واتە چوار ساڵ پاش مەرگی کیرکیگۆر هاتە دونیاوە. ئەمرۆ کارەکانی ئەو بە تەواوکەری کەلەپووری بوونگەرایی لە قەڵەمدەدرێ، گەرچی ئەو قایل نەبوو بەوەی بە پەیرەویکەری کیرکیگۆر بژمێردرێ و لە راستیشدا لە زۆر شتی سەرەکیدا خالی جیاوازییان هەبوو، هۆسێرل تا رادەیەك باوەری بە فەلسەفەی سوننەتی (تەقلیدی) یان لانی کەم بە ئامانجەکانی هەبوو.

دەتوانـین خـالی دەسـتپیکردنی بـە هـەولیك لـە قەلەمبدەین بۆ پیکەوەگریدانی جیاوازییـەکانی دوو ئاقـاری سـەرەکیی فەلسـەفەی هاوچـەرخ، واتـە ئەقلگەرایی و ئەزموونگەرایی. نموونـەی ئەقلگـەرایی دامەزرینەرە فەرەنسایییەکەی بوو؛ واتە رینێ دیکارت کـە لـە سـەدەی شـانزدەی زایینیـدا دەژیـا. دیکـارت روانینـی ئەقلانیانـەی سیسـتماتیکی خـۆی بـۆ دونیـا لەسەر ئەم راستییە سەرەتاییە دارشتبوو کـە دەلیـت: "مـن بیردەکەمـەوە، کەواتـە هـەم". لـە سـەریکی تریشـەوە نوینـەری ئەزموونگـەرایی فەیلەسـووفی سـکۆتلەندی داڤیـد هیـوم بـوو کـە لـە سـەدەی هەژدەیـەمدا دەژیـا و بەهیزانـە و زیـاتر لـەوانی دی بروای وابوو کە ئادەمیزاد جگە لەو شـتانەی تاقییـان دەکاتـەوە؛ هیچی دی نـازانیت. تەنانـەت شـتی وەکـو "هۆکـاریتی"یـش بـەلای ئەوانـەوە بوونیکـی سـەلینراوی نییـە، لەبەرئـەوەی هـەرگیز مـرۆڤ تاقیکردنەوەی سەبارەت بەوە نییە کە شتیك هۆکاری شتیکی ترەو، بە تەنها بە دوایەکدا هاتنی هەندێ لە رووداوەکانی دەبینیت.

هۆسـیرل بـە گـەران بـە دوا کۆمـەلیك بنـەمای سـەرەکیدا کـە پایـەی هـەردوو تیۆرییەکـە بـوون؛

هەولیدا چارەسەری ئەم دوالیزمە بکات. ئەو وتی کە تەنها لە ریی تاقیکردنەوە (ئەزموون)ی راستەوخۆوە کە دەکەویتە پیش هەموو هزریکی سیستماتیکەوە؛ دەتوانین بناغەیەکی فەلسەفیی وامان دەستبکەویت کە شتی وەکو لۆجیك و ماتماتیك (واتە بواری ئەقڵ) لەسەری دادەمەزرین. سەرەنجام ئیمە دەبێ بگەرپینەوە بۆ بەریەککەوتنی راستەوخۆ لەگەڵ راستیەکاندا و بە جۆریك کە لە ئەزموونماندا خۆ دەنوینن و ئەمەش بە تەنها کاتێ دەبیت کە بەر لەو تیز و تیۆرییانەی کە بەسەر شتدا دەیانسەپینین؛ هۆشیاری شی بکەینەوە. بە دەربرینیکی دی دەبێ لە دیاردەکانی ئەزموونی خۆمان بتۆژینەوە. هۆسیرل ئەم چالاکیەی ناو نا "دیاردەناسی" (فینۆمینۆلۆجیا).

لەم ریگایەوە هۆسیرل ویستی فەلسەفە بکات بە زانستیکی ورد. بەمجۆرە دەبووایە چالاکیە فیکرییەکان بەجۆریك وەسف بکرین کە لە هەموو پیشداوەرییەکی ئیمە سەبارەت بە سروشتی بابەتیانە (مەوزوعیانە)ی دونیا دامالراون. دەبووایە بە جۆریك شی بکرانایەتەوە کە لە هەموو گریمانەیەك سەبارەت بە ماهیەتی خۆیان دامالراون.

بەم پێیە دیاردەناسی پێویستی بە توێژینەوەیەکی زانستیانە و وردبینانەی ئێمە و هەروەها پرۆسە فیکرییەکانی ئێمە هەبوو تا لە توانادا بووایە دیاردەکانی ئەزموون و ئەزموون خۆی وەکو ئەوەی هەیە وەسف و دیاری بکرێ. لێرەوە بوو کە سارتەر زۆر باش دەیتوانی لەوە بگات کە مەبەستی ئارۆن لەوە چییە کاتێ دەیگوت دەکرێ قسە کردن لەسەر پەرداخێك کۆکتێلی (شەربەتی) فەیسیش ببێتە فەلسەفە. بە لێکۆڵینەوەی ئەو دیاردە پێکهێنەرانەی ئەزموونە کە دەتوانین سەبارەت بە ماهیەتی ئەزموون و بوونی خۆمان و دونیا و دواجاریش خودی بوون، بە کۆمەڵێك ئەنجامی فەلسەفی بگەین. ئەمە بوونگەراییە.

پەندێکی کۆنی چینی هەیە دەڵێت: "خۆزیا لە رۆژگارێکی سەرنجراکێشدا دەژیایت". لە بەرلینی ساڵی ١٩٣٣ دا چێت بویستایە سەرنجراکیش بوو. بەر لەوەی سارتەر بچێتە بەرلین لە سێپتەمبەردا، هیتلەر لە هەڵبژاردنەکانی سەرۆك وەزیرانی ئەڵمانیادا سەرکەوتنی بەدەستهێنابوو و بۆ ساڵی داهاتووش توانیبووی دەسەڵاتی خۆی مەحکەم بکات، ریزی بێ شوماری سەربازەکانی کە ئاڵا و مەشخەڵیان

هەلگرت، ریورەسمی سووتاندنی کتیب لەبەر چاوی خەلکدا، هەلوەشاندنەوەی ریکخراوەکان، پاکسازیی دەزگا دەولەتیەکان و زانکۆکان لە جوولەکە. ئەمە قوتابخانەیەك بوو بۆ کەسیك کە دواتر خۆی وەکو تیۆرەسازیکی رابەرایەتیی سیاسیی چاخی نویٚ ناساند. یان دەشیٚ وا هاتبیتە بەرچاو، بەلام سارتەر شتیکی زۆر سەنجراکیشتری بۆ تویژینەوە شك دەبرد: هۆشیاریی خۆی. بەپیی نووسراوەکانی ئەو سەردەمە؛ وا دەردەکەویٚ کە سارتەر ئەو سالەی بەرلینی بە ورد بوونەوە لە خودی خۆی و ئەزموونەکانی بەسەر بردبیت و، هەولیدا بیت دیاردە پەتی و دەسکاری نەکراوەکانی ئەزموونی خۆی دیاری بکات. هەر لەو رۆژانەدا بوو کاباریکانی لە چەشنی ئیشروود و سەلی بۆلز ویران کران. ئەم گویٚ نەدانە بە رووداوە واقیعیەکان - ئەوەی بە شیوەیەکی کردەیی لە دەرەوە روویدەدا (نەك بە شیوەیەکی تیۆرەیی) - بووە سیمایەکی سەرەکیی چالاکیی فەلسەفیی سارتەر. کاتیٚ سەرقالی ئەپیستمۆلۆجیا و فینۆمینۆلۆجیا (دیاردەناسی)ی بوونگەرایی بوو ئەم حالەتە بە داپۆشراوی مایەوە. بەلام هەر ئەوەندەی کە فەلسەفەیەکی سیاسی تری

خسته روو، تا دههات زیاتر ههست بهم خهوشه دهکرا.

سالی ١٩٣٤ سارتهر به مهبهستی وانه وتنهوه گهرایهوه بۆ لۆهاڤەر. لهو رۆژانهدا و له دهفتهریکی بچکۆلهدا دهستی به کۆکردنهوهی تویژینهوه فینۆمینۆلۆجیهکانی خۆی کرد. دی بۆڤوار قهناعهتی پیّ کرد که ئهو یادهوهرییانه بکات به رۆمانیك. رۆمانیك که دواتر به ناوی (هیلنج)هوه بلاوبۆوه.

ئهم رۆمانه دهربارهی کهسیتییهك بوو که ناوی رۆکانتانه و ژیانه بیهوودهکهی له بۆڤیل (شاری چلپاو). گهرچی ئهم رۆمانه ههندیّ رووداوی ئاسایی دهگیریتهوه، بهلام خۆی له خۆیدا دهشیّ باشترین دهربری رۆحیهتی بوونگهرایانه بیت که تا ئیستا نووسرابیت. ئهم کاره کاریکی قوولّ و پر توانایه، بهلام لهوهش گرنگتر ئهوهیه که کاریکی دانسقهیه؛ لهبهر ئهوهی چیرۆکیکی فهلسهفییه که نه ئهبستراکته (تهجریدی)یهو نه فیرگوزاری. له راستیدا ئهم کاره خودی بوونگهراییه. سارتهر لهم کارهیدا خۆزیای زۆره. ئهو پرسیاری سهرهکیی "من چیم" دهخاته روو. بهلام خۆیشی وهلامی فیکریی ئهم پرسیاره ناداتهوه. بهلای ئهوهوه ئهو وهلامه

لەوەسـفكردنی هـەمان (هەسـت)ی بـوون و (بــە ئاگـا هینانەوە)ی ئەم هەستەدایە.

تینوویتیــی فینۆمینۆلۆجیانــەی ســارتەر ئــەوی گـەیاندە قۆنـاغیك کـە دەیتوانـی باسـی "ئیمکـان" و "پیویست" فراوانتر بکـات. هیـوم پیشـتر ئامـاژەی بـۆ ئـەوە کردبـوو کـە کـەس ناتوانـێ هۆکـاریتی (علیـت) تـاقی بکاتـەوەو بـەمجۆرەش پاسـاوی بـۆ دەهینایــەوە "زەرورەت شتیکە کە بە تەنها لە هۆشی ئیمەدا هەیە نەك لە دەرەوە". بە واتایەکی دی ئیمە بەسـەر شـتە واقیعیـەکاندا دەیسـەپینین (ئەمـە گریمانەیــەك یــان دەشـێ پیشـداوەرییەك بیـت کـە وادیتـە بــەرچاو بــۆ بەرکـەمالیی ئیمـە پیویسـت بیـت، بـەڵام ئەمــە بــەو مانایەش نایەت کە لە راستیشدا بوونی هەبیت).

هیوم بە شیوەیەکی فیکری تەواوی ئـەم باسـانەی دەبینــی. هەلکــەوتوویی ســارتەر لــەوەدا بــوو کــە دەیویســت ئــەو حەقیقەتــە لــە "ئــەزموون"دا بەدیبهینیت.

واتــە بەشــیوەیەکی بوونگەرایانــە (وجودیانــە). "هـەموو شـتیك ئیمکـانی بـوو". لـە راسـتیدا ئیمکـان تەواوی بوونی ئیمەی تەنیوەتەوە. لە ریی ئەم تەرزە بیرکردنەوەوەیـە کـە کۆمـەلیك باسـی ئاشـنای وەکـو

هۆکار و هۆدار (علت و معلول)، زەرورەت و شتی تری لەمجۆرە کە دونیا پڕە لییان، بە ئاسانی وەکو دووکەڵیان لێدێ و لەبەرچاو ون دەبن. بۆ نموونە، سەرنج بدە، پاش ئەوەی سەیری ئاوێنە دەکەین و خۆمانی تێدا دەبینین؛ چی ڕوودەدات؟ سەرەتا ڕوخساریکی ئاشنای تێدا دەبینین، بەڵام تا زیاتر لێی وردبینەوە ئەم ڕوخسارە نائاشناتر دێتە بەرچاومان. دەتوانین ئەم نا ئاشناییە بەسەر هەموو بوونماندا بسەپێنین، بەم پێیە، بوونی ئێمە لە هەموو "دەبێ" و "دڵنیایی"ەکان ئازادە. بەڵام هەر وەکو کیرکیگۆریش پیشانی دا، قبوولکردنی ئەو ڕاستییەی کە دونیا نا ئاشنا (نامۆ) و ئیمکانییە و بە دوایدا ئازادیمان دوچاری شلەژان و ترس دەبێت. لای ڕۆکانتان، یان لە ڕاستیدا لای سارتەر ئەم مەسەلەیە لە شێوەی "هێلنج"دا خۆی دەنوێنێت. کە بە چەشتنی خود و چەشتنی تامی بوون شوبهاندوویانە. ئەم گەرانە دیاردەناسیانە کاتێ دەگاتە ترۆپک کە ڕۆکانتان بەرامبەر ڕەگی داربەڕووە گەورەکە وەستاوەو تاقیی دەکاتەوە. تەنانەت بە جۆریکی بەهێزتر لە ئەزموونی "نەمانی ئاشنایی ڕوخسار لە ئاوێنەدا". لای

رۆكانتـان تايبەتمـەندیی دار بـەرووە گەورەكـە تـەواو نامۆو لە هەمانكاتدا سەرنجراكیش دەبیت.

"ئـەم دارە چیـدی بـێ شـوینەواریی گوتەیـەكی ئەبستراكت نـەبوو، بـەلكو پەیوەندیسـازی راسـتیەكان بـوو. ئـەم رەگـە بـە بـوون داریژرابـوو.. فـرە جۆریـی شـتەكان، تاكیتییـان بـە تەنـها وەهمیـك و پۆشـاكیكی روالەتی بوو، ئەم پۆشاكە توابۆوە و بەسـتوویتییەكی رەق جیی گرتبۆوە- رووت، رووتیەكی ترسـناك و بـێ شەرم. دواجار راستی پیس و بێ شەرمە.

بە دریژایی ئەم ئەزموونە رۆكانتان "هیچ نەبوو جگە لە هۆشیاری" و "پەیبردن بە پووچیی تـەواو و بـێ مانـایی هـەموو شـتەكان"یـش هاوشـانی ئـەو هۆشـیارییە بـوو. بـەلام دیسانەوە ئـەم پەیبردنـە بـە تەنها پەیبردنیكی فیكری نەبوو. "ئـەم پووچییـە نـە ئایدیایەك بوو لە هۆشدا و نە وشەی وتـاریك. بـەلكو ئەم مـارە دریـژەی كـە لەبـەرپیمدا دەرزێ، ئـەم مـارە دارینە (مەبەست لە رەگی دار بەرووە گەورەكەیە)... مـن پـەیم بـەوە بـرد كـە كلیلـی بـوونم دۆزیوەتـەوە. كلیلی هیلنجی خۆم، كلیلی هەموو ژیانم.. مـن رەهـام تاقیكردەوە: رەها یان پووچی.. بەرامبەر بـەم چنگـە خـر و ریشــەدارە (رەگــی دار بەرووەكـە) نــە زانــین

گرنگــــه و نــــەبێ ئاگـــایی و نــــەزانی: دونیـــــای ڕوونکردنەوەو هۆکان بە دونیای بوونـەوە پەیوەسـت نییە".

سـەرەنجام سـارتەر تێگەیشـت کـە: "مــرۆڤ هــەر ئەوەیـە کـە لـە هەنووکـەدا و بـە تەنـها لـە هـەمان شوێنیشـدا هەیـە" ئـەم خالـەش دەلالـەتی گرنگی بـۆ ئـەو کەسانە هـەبوو کـە لــە ژیـانی خۆیـاندا بـەدوا مانایەکدا دەگــەران: "کـەس ناتوانـێ ژیـان لـە ئاسـۆی بەرامبـەر خۆیـدا دابنیـت؛ لەبــەر ئــەوەی خـۆی لــە نـاویدا دەژی - ژیـان لـە دواوە تـۆ دەرفێنیـت و تـۆش خۆت لە ناویدا دەبینیتەوە".

ســارتەر چــەند جــاریك کتێبـــی "هیلنـــج"ی نووســیەوە. هــەر لــەو ڕۆژانــەدا کۆمــەلیك کورتــە چیرۆکیشی نووســی. ئــەو چیرۆکانــە زۆر فەلســەفی نین،بەلام بـە باشـی تیایـاندا هەسـت بـە بوونگـەرایی دەکـرێ. ئـەو لــەم کورتــە چیرۆکانــەدا ڕیـك بــە پیچەوانـەی ڕۆمانەکەیــەوە، هــەولی جۆراوجـۆر بـۆ خۆدزینـەوە لەبەرپرسـیاریتیی بوونــی خــۆی دەدات. باشترین نموونەش چیرۆکی "دیوار"ە کە بەسـەرهاتی پیـاویك دەگیریتـەوە لەبــەردەم لـە سـیدارەداندایەو هـەولدەدات لـە بـری ڕووبــەڕوو بوونــەوەی ڕاسـتیی

ژیانی خۆی، تەسەوری ئەو بوونە بکات کە دەیتوانی هەیبێت.

سارتەر زۆر بەسەر سەختییەکی بەردەوامەوە هەولی دەدا دریژە بە نووسینە فەلسەفیەکانی خۆیشی بدات و لە شیکردنەوەی هەست و خەیالدا شیوازە فینۆمینۆلۆجیەکەی هۆسیرل بەکاربەریت. بەڵام لە "تیزیك بۆ تیۆرەی هەلچوونەکان"دا یەکەمین بێ توانایی ئاقاری فینۆمینۆلۆجیانەی لەم بارەیەوە بە دەرکەوت. لیرەدا هەلچوونەکان بە ریگایەك لە قەلەمدەدرێ بۆ بازدان بەسەر شەفافیەتی فینۆمینۆلۆجیانە کە بە شیوەیەکی رووت و قووت لەگەڵ بووندا رووبەروو دەبیتەوە. هەلچوونەکان "جیهانیکی سیحریی" خۆ فریودەرانە دەخولقینن. سارتەر لە گەرانیدا بە دوای تیۆرەیەکدا بۆ هەلچوونەکان، هەولدەدات لە سوود وەرگرتن لە سایکۆلۆجیای هەلچوونەکان خۆی دوورە پەریز رابگریت. سایکۆلۆجیا سەربە فەلسەفەیە، نەك بەشیك لە هەمەکیتیی تاکە کەس. ئیمە دەشێ بە سوود وەرگرتن لە ریی ئەقلەوە نەك هەستەوە؛ شەفافیەتی فینۆمینۆلۆجیانە بەدەست بهینین، بەڵام دوا ئاکامی حالەتیکی مەعقول نییە. لە نووسینیکیدا

که ناوی (به تەنها هۆشیاری و هیچی تر)ە پیدەچێ سارتەر رۆلی بیدەنگ کردبیت، بەلام بەریەککەوتنی لەگەڵ راستیی رووت و بێ شەرم و قورسدا پڕە لە هەلچوون. لیرەوەیە کە تەقەلللای "ئازایانە" بۆ لە ئەستۆگرتنی بەرپرسیاریتیی بوونی خۆی و کاری گونجاو لەگەڵ ئەم هەستی بەرپرسیارییەدا، کە لەو بەریەککەوتنەوە سەرچاوەی گرتووە؛ هەرگیز ناتوانیت بە تەواوەتی هەلگری ناواخنیکی سایکۆلۆجی یان عاتیفی بیت. دەشێ بە هەموو شیوەیەك هەولبدەین کە بە جۆریك کار بکەین وەك ئەوەی لە سایکۆلۆجیای خۆمان رزگارمان بووبیت، بەلام هەرگیز ئەم رزگار بوونە بە شیوەیەکی تەواو فەراهەم نابیت. لە هەمان کاتیشدا جەختکردنەوەی سارتەر لەسەر ئەوەی کە هەرگیز نابێ خۆمان لە پشتی ئەم جۆرە شتە (سایکۆلۆجیيانە) بشارینەوەو پیویستە ئادەمیزادەکان لە کارەکانیان بەرپرسیاربن، بۆ فەلسەفەی کردەوە ئامۆژگاریەکی ئازایانەیە.

لەو رۆژانەدا و لەو نزیکانە سیمۆن دی بۆڤوار لە رۆئین خەریکی وانە وتنەوە بوو. لە کۆتایی هەفتەکاندا یەکتریان دەبینی و بەدریژایی هەفتەش خەریکی نووسینی نامەی دریژ بوون بۆ یەکدی. هەر

وەکو پیشتریش بریاریاندا بوو پەیوەندییان تەواو روون بوو. هیچ مەسەلەیەکیان لە بەینیاندا بە داپۆشراوی نەدەهیشتەوە. بەلام لە هەمانکاتدا ئەم روونییە بە زەرورەت مانای رزگار بوون نەبوو لە سایکۆلۆجیای ژیرخانەکەیان. هەر زوو چاوباشقالی و شتی تری تاریکی ئەم پەیوەندییە بە دەرکەوت. جگە لە روونی، ئەم پەیوەندییە "پیویستە" گەشەسەندنیکی تایبەتیی نەبوو. چیدی سارتەر و دی بۆڤوار پەیوەندی سیکسییان لەگەڵ یەکدا نەمابوو و سارتەری سی سالە وردە وردە مەیلی بەلای کیژی لاودا پەیدا دەکرد و، بیگومان ئەمەش شتیك نەبوو دی بۆڤوار نەیزانیت. سارتەر هەموو شتیکی بە ورد و درشتەوە لەگەڵ سیمۆن دی بۆڤوار باس دەکرد. دی بۆڤوار پاش ماوەیەك سارتەری بە کچیکی قوتابیی خۆی ناساند کە تەمەنی هەڤدە سالان بوو و دەشی ئەمەش لەوەوە هاتبیت کە دی بۆڤوار حەزیدەکرد لەم پەیوەندییەدا رۆلی کۆنترۆلکەر و ریپیشاندەر ببینیت. ئەم کچە کە ناوی ڤاندا بوو نیوەرووسیەکی ڤژزەردی وەیلان بوو کە روحیەتیکی ئانارشیستانەی هەبوو. (سپینۆزای دەخویندەوەو لە زستانانیشدا بەپێ خاوسی

دەرۆیی). پاش ماوەیەك، مــەیلی بــەلای ئۆلگــادا چــوو کــە خوشــکی بچووکــی ڤــاندا بــوو. لــە هــەموو ئــەم ماوەیەشدا سارتەر و دی بۆڤــوار پــەیوەندیی شــەفافی خۆیــان پاراســت. بــەڵام وەختــێ کەســیکی دی دەهاتــە ناوەوە تۆریك لە فریو بۆ رووبــە رووبوونــەوەی هــەر جــۆرە ریاکارییــەکی بۆرجوازییانــەی شارســـتانانە دەچنرا. هــەولی تــری ســارتەر بــۆ شــەفافیەتی رەهــا شتیکی بەرچاوی ئەوتۆ نەبوو. ئەو ســاڵانیك بــەر لــە کەسانیك بۆ نموونە وەکــو ئــەلدۆس هاکسلی مــاددەی سرکەری مسکالینی تاقی کردەوە. لە ژیــر کاریگــەریی ئەو ماددەیەدا و لە خەیالیدا رەگوریشەی درەختیکــی دەبینی کــە لــە داربــەروو دەچــوو و پاشــتر لــە کتیبــی (هیلنــــج)دا باســـیکرد. هیلنـــج لـــە شـــیوەی چـــیرۆکدا نووســراوە و ئــەو لــە ریــی دەربرینــی سەرســورهینی تیروانینــەکانی خۆیــەوە گەیشــتە ترۆپکــی خـــوازە (ئیستعارە) سەبارەت بە شەفافیەتی فینۆمینۆلۆجی.

(گەرچی ئەمە یەکەمین نموونە نەبوو، بەڵام لەم رووەوە هونــەر پیــش ئــەدەب کــەوتبوو. نزیکــەی چارەکە سەدەیەك لەوەو بەر کوبیستەکان لــە بونیــاد شــکینیی خوازەییانــەدا بــە هـــەمان شـــیوەی ســـەر

سـورهينانە گەيشـتبوونە ئـەو گريمانـە بيـنراوى (بصرى)انەى ئيمە سەبارەت بە راستى).

سالى ١٩٣٧ سارتەر توانيى لە پـاريس كورسـييەكى مامۆستايى لە پاريسدا بە دەست بهينيت و سـەر لـە نـوێ هامشـۆى شـوينە ئازيزەكـەى خـۆى بكـات كـە (ليفـت بـانك) بـوو. دووبـارە دەيتوانـى لـە قاوەخانـەكانى ئـەوێ بنووسـيت و ئەمـەش بـە تەنـها حەزيك نەبوو. ماوەيەكى زۆر لەوەو بەر ليفت بانك لاى فرانسوا ڤيلونى شاعيريش (لە سەدەى پـانزەدەدا) كارتيـەلاتين (شـوينى قوتابيـان)ى پـاريس بـوو. زۆربـەى خانووەكانى ئـەو گەرەكە تەمـەنيان چـەند سەدەيەك دەبوو و پيداويستييە سەرەتاييەكانى وەكو وەجاغ و بۆرى و ئەو شتانەشيان تيانەبوو. هەر بۆيە زۆربـەى دانيشـتوانى ئـەو گەرەكە كـاتى خۆيـان لـە ريسـتۆرانە جۆراوجۆرەكـان و قاوەخانـە تارادەيـەك هەرزانەكانى ئەو ناوە بەسەر دەبرد.

لە ئەپريلى ١٩٣٨دا كتيبى (هيلنج) و چەند مانگ دواى ئەوەش كۆمەلە چيرۆكى (ديوار)ى بلاوبۆوە. بە دوايـاندا لـە رووى ستايشـەوە لەسـەريان نووسـراو ئەمەش بووە هۆى ئەوەى لەوەبەدواوە سارتەر وەكو روخساريكى ئايندەى ئـەدەبيى ليفت بـانك بناسـرێ.

لـه سـالی ١٩٣٩یشـدا کتیبـی (تـیزیك بـۆ تیـۆرەی هەلچوونەکان)ی بە چاپ گەیاند، کە ئەگەر چی بە هەمانـە ستایشـی ئـەو دوو کتیبـەی پیشـوویەوە پیشوازی لەمیان نەکرا؛ بەڵام ناوبانگی زیاتر کرد.

سارتەر لە سەرەتای ناوبانگیدا بوو، ئەوروپاش لە سـەرەتای جـەنگدا. ئـەو لـەو روانگەیـەوە کـە گوایـە خەلکی ئەلمانیا دەناسیت و سالیك لە بـەرلین ژیـاوە دەربـارەی هیتلـەر بـە هاوریکـانی خـۆی وت: "مـن حالـەتی زەینیـی ئەلمانیـەکان دەزانم. هیتلـەر لـە خەویشدا ناتوانیت جەنگ دەست پیّ بکات. ئەو هـەر لاف لیّ دەدات و هیچی دی". بەڵام ریك رۆژی دواتـر بوو کە هیتلەر هیرشی کردە سەر لەهستان و سـوپای فەرەنسا خرایە حالـەتی ئامادەباشـەوە. لـە مـاوەی ٢٤ سەعاتدا ئەوروپا چووە ناو جەنگـەوەو سـارتەر جلی سەربازیی لەبەرکرد. پاشان نووسیی: "جەنگ ژیـانی منی کرد بـە دوو لەتەوە" ئەم ئەزموونە تەواو ئەوی گـۆری (لـە هـەموو روویەکـەوە بـە تەنـها حوکمـە سیاسیەکانی نەبیت).

ئەو لـە کـاتی جـەنگدا لـە یەکەیـەکی کەشناسـیدا لەبـەرەی خۆرهـەڵات دەسـتی بـە خزمـەت کـرد. شـوینیك بـوو بەسـەر دەربـەندی رایـن دا دەیروانـی.

ئەلمانیەکان نەیاندەتوانی هێرش بۆ ئەو شوێنە بەرن. لەبەر ئەوەی هێلی ماژینۆی مکوم کە هێلیکی ناسراوە ئەویی دەپاراست و ئەم هێلەش بریتی بوو لە ریزێك پەناگە کە لە بەلجیکاوە تا سویسرا درێژ ببۆوە و پڕ بوو لە چەك و تەقەمەنی. لەگەڵ ئەوەشدا سوپای فەرەنسایی تەواو مۆدێرن و پڕ چەك نەبوو. تا ئەو رادەیەی هێشتا یەکێك لە ڕێگا گرنگەکانی پەیوەندیکردن بەو بەرەیەوە کۆترەنامەبەرەکان بوون و سوپای فەرەنساش لە کەسانێکی سەردەستەی وەکو سارتەر پێکهاتبوو.

سارتەر جگە لە هەندێ کاتی دیاریکراو کە رۆژانە بالۆنی کەشناسیی تیا بۆ ئاسمان دەنارد، زۆر بەی کاتی خۆی بۆ کارەکەی خۆی تەرخان دەکرد کە هیچ پەیوەندییەکی بەکاری سوپاوە نەبوو.

لەو ماوەیەدا خۆی بە نووسینی رۆمانێکی ترەوە خەریك کرد و لەگەڵیشیدا سەرگەرمی توێژینەوەی کارەکانی هایدیگەر بوو، بەو مەبەستەی دەیویست کتێبێکی گەورەی فەلسەفی بنووسێت. (بێگومان کاتێ هاوکارە نیشتمانپەروەرەکانی سارتەر ئەویان بینیوە خەریکی خوێندنەوەی کتێبی گەورەی میتافیزیکای ئەلمانی بووە، کە خوێندنەوەی بۆ

ئەلمانیەکان خۆشیان قورس بووە، بایەخیکی ئەوتۆیان نەداوەتێ و بگرە تەنانەت ئەفسەرە پلە بەرزەکانیش هیچ گرنگییەکیان پێ نەداوە).

بیرو بۆچوونە بوونگەراییەکانی سارتەر خیرا بەرەو فۆرمەلەبوون دەچوون. لەنامە دریژەکانی خۆیدا بۆ دی بۆڤوار کە رۆژانە بۆی دەنارد، باسی ئەوەی دەکرد کە ئیمە بەهۆی ئیمکانی بوونمان و پووچیتیی بوونمانەوە دەبێ بە تەواوەتی بەرپرسیاریتیی ژیانی خۆمان پێ قبوولْ بیت. نابێ ماتەم بۆ چارەنووسمان بگیرین. هەر کەسیك خۆی چارەنووسی خۆی دیاری دەکات. نەك هەر کەسیتیی خۆی فۆرمەلە دەکات؛ بەلکو هەر خۆی ئەو هەلومەرجانەش فەراهەم دەکات کە تیایدا کردەوەکانی ئەنجام دەدات. هەلبەت ئەمجۆرە بیرکردنەوەیە لە ئەنجامدا کیشەشی لێ دەکەویتەوە. بەلاّم سارتەر کەسیك نەبوو بیەوێ ئەو کیشانە بە کەم سەیر بکات.

واتە ئەو وەکو تاکە کەسیك دەبوو بەرپرسیاریتیی هەموو شتیك لە ئەستۆ بگریت و ئەمەشی بۆ دی بۆڤوار روون دەکردەوە. بەپیی ئەم وردەکارییە ئەو بەرامبەر بە دووەمین جەنگی

جیهانیش خۆی بە بەرپرسیار دەزانی و دەبووایە بەرپرسیاریتیی ئەو جەنگەی بگرتایەتە ئەستۆو کاردانەوەی گونجاوی بۆی هەبیت. ئەو دواتر بەمجۆرە ئەم مەسەلەیە بەیاندەکات: "ئەمە جەنگی منە؛ ئەمە تەسەوری منە و حەقمە وا تەسەور بکەم.. هەموو شتەکان بە جۆریك روو دەدەن کە دەلیی هەموو بەرپرسیاریتیی ئەم جەنگە لە ئەستۆی مندایە.. بەم پییە، جەنگ خودی منە".

ئەم لافلیدانە خەندەهینەرە لە راستیدا قابیلی بەرگریکردنی زیاترە لە زۆر لافی فەلسەفیی تر کە وا دەردەکەوێ پتر قابیلی رامان بن (با بەتەنها نیهیلیزم بهینینەوە یادمان، یان تەنانەت لافلیدانی ڤیتگنشتاین کە دەلیت تەواوی فەلسەفە هیچ نییە جگە لە بەدحالیبوونی زمانەوانی و زماناسییانە). هەروەکو پیشتریش بینیمان دەتوانین رەگ و ریشەی بوونگەرایی فیکری سارتەر هەم لە ئەزموونگەراییەکەی هیوم و هەم لە ئەقلگەراییەکەی دیکارتدا بدۆزینەوە.

ئەم دوو جۆرە هزرە لە حالەتی زیدەرۆییاندا بە منگەرایی *Solipsism* (ئەو ئاقارە لە بیرکردنەوەی فەلسەفیدا کە دەلیت بە تەنها "من" هەم و شتەکانی

تر به بێ مـن نـین و هیـچ نـین -و-) کۆتاییـان دیـت. (هیـوم: لـه راسـتیدا ئیمـه نـاتوانین بوونـی ئـــەوانیتر تـاقی بکەینـەوە، دیکـارت: ئەگـەر جگـە لـە "مـن بـیر دەکەمەوە کەواتە من هەم" هیـچ شـتیکی تـر یـەقین نەبیت، بەم پییە ئەم گوتەیە بوونـی ئـەوانی تریـش دەگریتەوە). سارتەر مانا پەنهانەکانی ئەم دوو هـزرە بـەیاندەکات. رەنگـە ئەمـە بـۆ ئـەوە بیـت کـە بەسـەر تـــەواوی هەسـتی ئاسـایی ئیمـــەدا زاڵ بیـت (وەکـــو زۆربــەی فەلســەفە و زانســتە مۆدیرنـــەکان) بـــەڵام ئەگـەر بـە راســتی و بـەبێ هیـچ جـۆرە گریمانــە و پیشـداوەرییەك بمانـەوێ لەگـەڵ هۆشـیاریی خۆمـاندا راستگۆ بین، ئەوا دەبینین کە سارتەر قابیلی بەرگری لیکردنە. لە راستیدا ئەمـە تیۆرەیـەکی ئازایانـەو پـر لـە گەشـبینی و هـیزی فیکـری نیچـە دیتـە بــەرچاو. ئەمـە بەشـی منـە - بـە باشـترین شـیوە سـوودی لــێ دەبینم. من کە ئـازادم ژیـانی خـۆم بگـۆرم، دەبـێ لـە هـــەمانکاتدا لـــەوە بەرپرســـیاریش بم. دەتوانـــین نەخۆشـیکی ئیـم. ئیـس و زیندانییـەك لــە بــەیروت بخەینە دەرەوەی ئەم چوار چیوەیە. بەڵام دەبێ ئەوە بزانین کە هزری بوونگەراییانـەی سـارتەر یارمـەتیی کەســانیکی وەکـــو ســـتیڤن هـــاوکینگ و بارمتـــە

زیندووەکانی بەیروت دەدات کە بە رەچاوکردنی ئەو راستی و کەموکورتییانەی کە لە چارەنووسیاندا دیاریکراوە لە باقیی ئازادی و توانای خۆیان سوودوەربگرن. ئەوانیش بە مانایەك لە ماناکان بەرپرسیاریتیی ژیانی خۆیان گرتۆتە ئەستۆ.

فەیلەسووفە تەقلیدییەکان لەو رووەوە کە فەلسەفە دەبێ وەسفی ئەو شتە بکات کە هەیە نەك ئەو شتەی کە دەبێ چۆن بێت لەگەڵ سارتەر دا ناکۆك بوون. هەر چەند لە رووی ئاکاریشەوە راست بێتە بەرچاو بەلام بوونگەرایی پێ لەسەر ئەوە دادەگرێت کە فەلسەفە بچێتە مەیدانی کارەوە، بەم پێیە شتێکی سەیر نییە کە ئەمجۆرە هزرە لانی کەم تا ئەندازەیەك ببێتە رێپیشاندەرێك بۆ ژیان (لەسەرێکەوە دەبێ ئەوە قبوولبکەین کە ئەمە شتێکە نزیك لە سەپاندنی ئاکاری، بەلام لەم قۆناغەدا چەمکی سارتەر بۆ چاکە بە رادەی پێویست بنبڕانە نەبوو کە وا لە بوونگەرایی بکات لەو تۆمەتە بپارێزێت کە سیستمێکی ئاکارییە، بەلام ئالۆزە. تەنها پاشتر کە بوونگەراییەکەی لایەنێکی

کۆمەڵایەتیی زیاتری بە خۆوە گرت، ئـەم مەسـەلەیە گۆڕا).

لـە هـەمان ئـەو ڕۆژانـەدا هیتلــەر بـەبێ ئـەوەی بزانیـت کــە ســارتەر ســەربازیکی کەشناسـییە و لــە سـوپادا و لەبــەرەی شــەردایە، بـەلجیکای داگــیرکرد. هیلــی ماژینۆشــی بــەزاند و چـــووە نـــاو خـــاکی فەرەنساوە. پیشتر سارتەر دی بۆڤواری قەناعـەت پـێ کردبوو کە " "ئەلمانیەکان زیاد لـە پیویست توانـای خۆیـان پەرشـوبڵاو کـردووە. هـەرگیز نـاتوانن لــە بەرەیەکی وا فراوان بەرگری بکەن" بەڵام دواتـر ڕای گـۆڕی، لەبـەر ئـەوەی بـۆ مـاوەی مـانگیك لـە هــەموو بــــەرەکانی خۆرهــــەڵاتدا کۆتــــرە نامەبــــەرەکان هاتوچۆیان نەماو سارتەری سەردەستەو بگرە سـوپای فەرنساش خۆیان بە دەستەوە دا. ئیدی توانی بچیتـە ئـەلمانیا و لــەوێ دریــژە بــە تویژینــەوەکانی خــۆی ســـەبارەت بـــە هایدیگـــەر بـــدات - هەلبـــەت لـــە ئۆردوگایــەکی دیلــەکانی جـــەنگدا-. ڕووداوەکــانی دەوروپشتی بـە هیـچ جۆریـك مایـەی گالتـە نـەبوون، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئەم هــەر وەکـو ڕۆژانـی بـەرەی شەر شیلگیرانە دریژەی بە بەرنامەی تویژینـەوەکانی خۆی دا. کلیلەکەش لە دەستی هایدیگەردا بـوو؛ هـەر

ئەوە بوو کە بوونگەرایی هەنگاوێ بەرەو پیشتر لە دیاردەناسیەکەی هۆسیرل برد.

کارەگەورەکەی هایدیگەر (بوون و زەمەن) لە سالی ١٩٢٧ دا بڵاوبۆوە. لەم کارەدا هایدیگەر تیروانینی سوونەتیانەی فەیلەسووفانیکی وەکو دیکارت و هیوم رەتدەکاتەوە. من وەکو تاکە کەسیك هەرگیز تەنها سەیرکەریکی دەوروپشتەکەی خۆم نیم و ناتوانم واش بم؛ کەسیك کە بەرزترین یەقینی ئەو ئەوەیە کە بیر دەکاتەوە (دیکارت) یان کەسیك کە تەنها تاقی دەکاتەوە (هیوم) نەخیر، من لە هەموو شتیك زیاتر ئاگاییم سەبارەت بە خودی خۆم وەکو بوونەوەریك لەم جیهانەدا هەیە. بەلای هایدیگەرەوە، گرنگترین و گەورەترین یەقین من "دازاین"ە (واتای وشەکە "لەوێ - بوون" دەگەیەنیت کەوا چاکترە بە بوون لە جیهاندا تەرجەمەبکرێ). هایدیگەر بوونی بەرامبەر بە "زانین" - چ لە ریی زانست و چ لە ریی تاقیکردنەوەوە - و تەواوی ئەو چەمکە تەجریدییانەی لە زانینەوە سەرچاوە دەگرن، دادەنا. بە بۆچوونی ئەو ئەمجۆرە چەمکانە نەیاندەتوانی تاکیتی و تایبەتمەندیتیی "بوون لە جیهاندا"ی من

لـه خـــۆ بگـــرن و ئـــەم مەســـەلەیەو توێژینـــەوەی قوولتریتی کە بابـەتی فەلسـەفەیە. گرنگـترین شـتێك کە تەوەری بیرکردنەوەی هایدیگەر بووە "مەسـەلەی بـوون" بـووە. ئـــەو لـــەم پەیوەندییـــەدا تەنانـــەت دیاردەناسیی هۆسیرلیش ڕەتدەکاتـەوە. "کردارەکانی هۆشیاری" کە لە هەموو پێشگریمانەیەك ئازاد بن - بەو جـۆرەی کـە لـە دیاردەناسـیدا ڕوودەدات - لـە توانایـاندا نییـــە ببنـــە بنەمایـــەکی بنـــەڕەتی بـــۆ زانیارییەکانی ئێمە.

"بـــوون لـــە جیـــهاندا" هۆشـــیاریی ســـەرەتایی ئێمەیەو بە تەنها لەم ڕێیەشەوەیە کـە دەتوانـین ڕوو بکەینە مەسەلەی "مانای بوون". هەسـتی بنـەڕەتیی من سەبارەت بـە بـوون بـە شـێوەیەکی بنجبڕانـە لـەو ڕووداوانەوەی کە دێنە ڕێم و لە مەسـەلەکانی ژیـانی ڕۆژانەمـــەوە ســـەرچاوە دەگـــرن کـــە ســـەرچاوەی ئەمانیش "بوون لە جیـهان"دایـە. بـەڵام هێشـتا هـەر دەکرێ ڕێگایەك پەیدا بکرێ کە بە هۆیـەوە بتوانـین لە مانای "بوون" بگەین. چۆن؟ "بـە تەنـها لـە ڕێـی پێشـبینیکردنی مەرگەوەیـە کـە تـــەواوی ئیمکانـــە کـــاتی و ڕێکەوتـــەکان پـــەراوێز دەکـــەون.. کاتـــێ ئادەمیزاد دەرك بە کۆتاییهاتنی بوونی خـۆی دەکات؛

له زۆریی ئەو ئیمکانانەی راستەوخۆ دینە بەردەمی دوور دەکەویتەوە - ئیمکانی لە چەشنی حەوانەوە، ئاسوودەیی..." و بۆ گەیشتن بەم "بریارە رەها"یە دەبێ "ئازاد بین بۆ مەرگ".

تا ئیرە بەوەشەوە کە کەمیك "ئەلمانی دیتەبەرچاو مایەی ئافەرینە. بەلام پرسیارەکە ئەوەیە کە ئایا بۆچی نابیت بە دوای حەوانەوەو فرە چەشنیدا ویل بین، یان کەمیك ئاسوودە بین؟ لەبەر ئەوەی بە بۆچوونی هایدیگەر ئەمانە بۆ تیگەیشتنی بوون رینومایيمان ناکەن. بەلام لە بنەرەتدا ئەم گەرانە بۆ دەبێ پیویست بیت؟ یان بە واتایەکی دی، ئایا لە بنچینەدا چالاکیەکی وەها، یان تەنانەت ئەو وشانەی کە دەربری ئەو چالاکیەن؛ مانایەکیان هەیە؟ ئەم خالەش وەکو گەلێ چەمکی دی کە هایدیگەر دەیەوێ روونیان بکاتەوە؛ ئالۆزن و پیناسەیەکی وردیان نییە. لە راستیدا ئەو زاراوە تایبەتیانەی کە ئەو هەولدەدات بە هۆیانەوە ئەم چەمکە ئالۆزانە روونبکاتەوە دەشوبهینە سەرهەمان

ئـەو وشـــە ڕەمزاوییانـــەی کـــە خـــۆی بـــە مایـــەی ئەفسوسیان دەزانیت*.

بەلای زۆربەی خەلکی ئەلمانیاوە لـە سـەرەتاکانی سـەدەی بیسـتدا ژیـانی هایدیگـەر زۆر ئاسـوودە و بـێ گیروگرفت دەهاتە بەرچاو. ئـەو وەکـو مامۆسـتایەکی زانکۆ دەژیا کـە کوختیکـی زۆر جوانـی لـە جەنگـەلی ڕەشدا بۆ تەرخانکرا بوو. کـەمترین شـتیك دەربـارەی ڕەفتاری ئەو بەرامبەر بە نازیستەکان بیلیین ئەوەیە کـــە ڕەفتـــاریکی دوو لایەنـــەی هـــەبوو. هایدیگـــەر مەسەلەی نازیستەکانی هیند بـە ئاسـانی گرتبـوو کـە تەنانەت لە سالآنی دواتریشدا بچووکترین پۆزشی لەو بارەیەوە نەهێنایـەوە. بـەلام نابـێ ئیمـە بـە گویـرەی خالە لاواز و بـەهیزەکانی کەسـیتیی هایدیگـەر خـۆی تەماشـای خالـە لاواز و بـــەهیزەکانی فەلســـەفەکەی بکەین. لە سەریکی تریشـەوە سـارتەر ئـەم هەلەیـەی نەکردو ئەمەش شتیکە کە لای ئیمە جیی بایەخە.

- لیرەدا نووسـەر بۆ سەلماندنی بۆچوونەکـەی سەبارەت بـە ئالۆزیی زمـانی فەلسـەفیی هایدیگـەر دوو کۆپلـەی کـورت وەکـو نموونە دەهینیتەوە، کە وەرگیرانیانم زۆر بە پیویست نـەزانی و هینـدە بەسـە کـە خوینـەر بزانیـت زمـانی فەلسـەفیی هایدیگـەر زمانیکی سادە نییە. –و. کوردی–

بەلاّم باس و لیكۆلینەوەكانی هایدیگەر، تەنانـەت گەر رووكەشی دەربرینەكانی لەبەر چاوبگرین، ئـەوە نـین كـە دینـە پیشـچاو. لـە دوو تویـی هـاندانی جیددییانـەو راسـتگۆیانەی ئـەودا بـۆ پـاریزكردن لـە ئاسوودەیی و رووبەرووبوونەوە لەگەڵ راستیەكاندا و بە جیددی گرتنی ژیان، كۆمەلیك گریمانەی شاراوەی تـر هـەن كـە لەگـەڵ كیشـمە كیشـە هاوچەرخـەكانی ئەمرۆماندا زۆر جیاوازن. بۆ نموونە: پاش لافلیدانـە میژوویيەكـەی نیچـە كـە "خودامـردووە، كەسـانیكی بیشومار بروایان وایە كە ژیان ئامانجیكی دیاریكراوی نییـە. چاكــە و خراپــە بوونیــان نییــە و لــە دوا ئەنجامیشـدا ژیـان بـە شـیوەیەكی گشـتی بـەها و مانایەكی نییە. لەم حالەتەدا ژیان دەبیتە جۆریك لە پووچی (بیهوودەیی) یان جۆریك لە گالتە. ملیۆنـەها كـەس بـەبیٚ ئـەوەی هیـچ دریخییـەكیان هـەبیت لـە برسا دەمرن؛ یان بوونەوەریك – كە تەنانـەت نـاكریٚ پیـی بلیـین بوونـەوەریش- بـە هۆشـیارییەك و توانایـەكی كەمـەوە دەبیتـە بـەهیزترین كەسـی سـەر ئەم گۆی زەوییە. كەواتـە چـۆن دەتوانـین لافـی ئـەوە لیبدەیـن كـە ژیـان بـە جیـددی بگریـن؟ لە سـەریكی تریشەوە ئیمە زۆربەی كاتی خۆمان بە بیدەربەستی

و گویَ پینەدان دەبەینــە ســەر - حەوانــەوەو خـۆ بــە دوور راگرتـن لـە خۆمـاندوو کـردن و کـاری ســەخت، یــانیش خۆدزینـــەوە لــە رووبەرووبوونـــەوە لەگـــەڵ پرســـیارە گەوهەرییـــەکاندا. عادەتـــەن بـــەمجۆرە بیدەربەسـتییە دەلیـن لـەززەت کـە ئـادەمیزاد بـەرەو شـادی و خۆشـحالی دەبـات: ئەمــە هــەمان ئامــانجی فەیلەسووفانی راستەوە هەر لە زەمانی ئەرستۆوە تـا ئیستا. لەززەتکردنی ژیان یان ئاسوودەیی پانتاییەکی فراوانـــی چالاکیـــەکانی داگـــیرکردووە، هـــەر لـــە تویژینەوەی ئەدەبی دەولەمەندەوە بیگرە تـا چنینـی گۆرەویـی خـوری (کـە هایدیگـەر حـەزی لـیَ بـوو) و بەبیَ ئەوەش ژیار مەیسەر نابیت. کـەلتوور، هەر لـە بـیری ماتماتیکییـــەوە بیگـــرە تـــا بـــیروبۆچوونی خەیالئـــەنگیز و عـــاتیفی، یـــان تەنانـــەت ژەنینـــی فلووتیـش، هــەموو ئەمانــە پیویسـتیان بــە زەمــەن هەیـە.. ئەگـەر لـە پریکـاو لــە شــەویك لـە شــەوانی زســتاندا و لــە نــاو جەنگــەلی رەشـدا بـیَ جووتـــیَ گۆرەویی خوری بم و کلیلـی کۆختەکـەم ون بووبیـت، ئـەوا بیگومـان زەینـی مـن بـە "مەسـەلەی بـوون"ەوە خـــەریك دەبیـــت -بـــەلام نـــەك بـــەو شـــیوەیەی کـــە هایدیگەر باسی دەکرد. وا مەزانن ئـەم نموونەیـە بـۆ

گالتەبازییـــــە. بـــــەپێی قســـــەکانی هایدیگــــــەر، بیروبۆچوونە سارد و بێ رۆحەکانی من لە جەنگـەلی پـر لـە بـەفردا دەکـرا بـەو پـــەری ئاســوودەییەوە بەرامبـەر بـەو مەسـەلەیە بیدەربەسـت بێـت. لـــە راســـتیدا فەلســـەفەکەی هایدیگـــەر هێنـــدەی فەلسەفەکەی دیکـارت رەگوریشـەی لـە پێشـکەوتنی هزردایە.

سارتەر بە باشی دەرکی بـەم مەسـەلەیە دەکـرد و ئـەوەی بـە ئـەرکی خـۆی دەزانــی کەشـیکردنەوەکەی هایدیگــەر بــۆ بــوون لــە قۆنــاغی تیــۆرەوە بـــۆ پراکتـیزەکردن بـەریت. ئـەو دەیویسـت کـە بیباتـەوە ســەر فەلســـەفە ســـەرەکیەکەی بوونگەراییەکـــەی کیرکیگۆر کە بایەخی بـە ژیـانی کـارا - هـەلبژاردن و کـردەوەی هـەر تاکـە کەسـیك- دەدا. بـەلام بـەر لـە هـەموو شـتیك و لـە بـری ئـەوەی فەلسـەفە بیتـە مـەیدانی پراکتیزەوە، دەبووایە فەیلەسووف خـۆی لـە ژیانـدا بچیتە مەیدانی کار و کردەوەوە. بۆیە بریـاری دابوو کە بە زووتریـن کـات لـە ئۆردووگـای دیلـەکانی جەنگ دەربازبیت و ئاخرییەکـەی لـە مـانگی مارسـی ١٩٤١ دا خـــۆی قوتـــار کـــرد. راپۆرتیکـــی پزیشـــکیی ساختەی دروستکرد و بـەو جـۆرە خـۆی لـەوێ رزگـار

کرد و گەرایەوە بۆ پاریس. ئەگەر ئـەو بەشـیوەیەکی تەقلیدیانە رایبکردایە، ئەگەری دەسکەوتنی بلیتیکی خۆرایی لـە لایـەن ئەلمانیەکانـەوە زۆر کـز دەبـوو و هەروەها دەبووایە بـەبێ هیـچ بەڵگـە و ناسـنامەیەك بژیایە. لە کاتیکا ئەو کە گەرایەوە بۆ پاریس توانیـی بچیتەوە سەر کارەکەی پیشووی خۆی کە مامۆسـتایی زانکۆ بـوو لـە دەوروبـەری پـاریس و، نزیـك شـوینی ژیـانی دی بۆڤـوار ژووریکی بـەکرێ گـرت. ریـك لـە ناوجەرگەی ئەو جەنجالی و هـەراو زەنایـەی پاریسی ئەوسـادا کـە لەلایـەن نازیسـتەکانەوە داگـیرکرابوو؛ دەستی بە نووسینی شاکارە فەلسەفیەکەی خۆی واتە (بوون و نەبوون) کرد.

ئەمـــە دەســـتکەوتیکی ئاســـایی نـــەبوو. دوا دەسنووســـی کتیبەکـــە پـــتر لـــە ٧٠٠ لاپـــەرە بـــوو، ئامـادەکردنی ئـەم بـرە کاغـەزەش لـە قـات و قریـی زەمانی شەردا و لە شاریکی داگیرکراودا ئاسان نەبوو. لـە شـاریکدا کـە تەنانـەت نانیشی بـە زەحمـەت تیـا پەیدا دەکرا -گەرچی ئـەو قاوەخانەیـەی کـە سـارتەر بـەردەوام رووی تـێ دەکـرد هیشـتا هـەر قـاوەی بۆنخۆشی بە مشتەرییەکانی دەدا-.

هەروەکو لە ناوی کتێبەکەشەوە دیارە، ئەم کارەی سارتەر بەرادەیەکی زۆر لە ژێر کاریگەریی هایدیگەردا بوو -هەڵبەت نەك هەر لە رووی بیر و بۆچوونەکانەوە-. لەم کتێبەدا سارتەر رێ بە خۆی دەدات دەستەواژە ئاساییەکانی ئەو کە بە زۆری پەخشانێکی شەفاف و روون بوو؛ بگۆڕێت بۆ گێژاوێك لە وشەی تایبەتی و تەنانەت نارروونیش. هەڵبەت لەبەرئەوەی خۆی نووسەرێکی داهێنەر بوو هەرگیز نەچووە ژێر باری زاراوە تایبەتیەکانی هایدیگەرەوەو، زاراوەگەلێکی وەها تایبەت بە خۆی داهێنا کە تێگەیشتنیان دژوار بوو. خۆشبەختانە پەیامی بنەرەتیی فەلسەفەکەی سارتەر هێندە روونە کە دەکرێ بە کەمترین وشەگەلی بوونگەرایانە گوزارشتی لێ بکەین. ئەو بەو لافەوەی کە ئەم کتێبەی کارێکی فەلسەفیی ئاسایی نییە بە دی بۆڤوار دەڵێت: "دەشێ لەم کتێبەدا هەندێ دەستەواژە هەبن کە بنەمایەی ماندوویتی، بەڵام لافلیدانی توندیش هەن: بۆ نموونە دەشێ یەکێك سەرنجی هەموو کونەکان بدات، بەڵام یەکێکی دی بە تەنها سەرنجی کۆم بدات و شێوازی ئیتالیایی پەسەند بکات".

هەلبەت بۆ ئەوەی خوینەر نا ئومید نەکەین وا چاکترە تەنها باسی خالە فەلسەفیەکانی کارەکەی بکەین؛ نەك ئەو لایەنانەی لە کار و بیر و بۆچوونەکانی ئەودا وەکو ئەشکەوت وان.

سەرەتا لە ناونیشانی کتیبەکەوە دەست پێ دەکەین کە هۆشی مرۆڤ (نەبوون - *nothingness*) بە بوونەوە دەبەستیتەوە. ئەو بەمجۆرە روونیدەکاتەوە: "هۆش.. بۆشاییەکی تەواوە (لەبەر ئەوەی هەموو دونیا کەوتۆتە دەرەوەی ئەوەوە)" بەم پییە هۆش لە دەرەوەی سنووری ماددەدایە - واتە "ناماددە"یە (کە ئەمە زاراوەیەکی پسپۆرانەیە) - و هەر لەبەر ئەمەشە کە دەکەویتە دەرەوەی سنووری جەبری هۆکارداری میکانیکییەوە و ئازادە. لیرەدا چەمکی بوون لای سارتەر جیاوازە لە چەمکی بوون لای هایدیگەر. لای سارتەر بوون واتە بوونی هۆشمەندی تاکەکەس کە توانای ئەوەی هەیە لە دونیای دەوروبەریدا هۆشیاریی خۆی ریکبخات. دیاردەناسی (فینۆمینۆلۆجیا)ی هۆسیرل هۆشیاریی شوبهاندبوو بە هۆشیاریی ورد و دیاریکراوی هونەرمەندیك و پیغەمبەریك، بەڵام جاریکی دیکە ئەم هۆشیارییە بە "ناشرین و هەرەشە ئامیز و خەتەرناك و دالدەدار

بــه پەناگــەی جوانــی و عیشــق" پیناســـه کرایـــەوە (مەبەســـتی نووســـەر ئەوەیـــە کـــە چیـــدی ئـــەو هۆشیارییە هۆشیارییەك نەبوو کە تایبەت بیت بە کەسە هەلکەوتووەکان، بەلکو ســارتەر زۆر زەمینیانــە پیناسەی کردووە -و. فارسی-) وەلێ سارتەر لەمــەش زیاتر دەروات. ئەو دەلیت کە ئیمە بە تەنـها لـە ریـی هۆشــیارییەکی قوولــترەوە، وەکــو ئــەوەی لــە کــاتی بەکارهینانی ماددەی سرکەردا دیتە دی، ناگەینە ئەم هۆشیارییە بە خود. نەخیر، ئیمە لـە ریـی کارەکانی خۆمانەوە بەم هۆشیارییە دەگەین. ئەو هەلبژاردن و کارانە (کردارانە)ش لـە هزرمـاندا روو نـادەن، بـەلکو لەو شتانەی کە لە واقیعدا و لە دەوروبەرماندان "لـە شەقامدا، لە شاردا، لەناو حەشاماتیکدا، شتیك لە نـاو شتی تردا، کەسیك لە ناو کەسانی تردا".

لای ســارتەر بنــەرەتیترین مەســەلە هۆشـــیارییە نــەك "بــوون"ی هایدیگــەر. بــەلام هۆشــیاری لــە بۆشـــاییدا روونـــادات، ئـــەم هۆشـــیارییە پیویســـتە هۆشـــیاری بیـــت "بەشـــتیك". لیرەوەیـــە کـــە فەلسـەفەکەی ســارتەر فەلسـەفەی جۆریکە لـە کـردار (کار). تەواو بە پیچەوانەی هایدیگـەرەوە تـیروانینی سەرەکیی ئەو بۆ ماهیەتی بوون نییە، بەلکو بـۆ دوو

لایـەنیتیی ئـەوە. ئـەم دوو لایەنیتییـەش نـاو دەنیـت "لـە خـود" و "بـۆ خـود" (واتــە "بــوون لــە خــودی خۆیدا" و "بوون بۆ خۆی" -و.کوردی).

"بۆخــود" نەبوونــە، هۆشــیارییە کـــە ئـــازادە و جیهانی شتەکانی بوونـی ئـەو جیهانـە دیـاری ناکـات. هـەروەکو لای هایدیگـەریش ئـەم گریمانەیــە دواجــار پشتبەستوو بوو بە یەقینبوونی بیرەوە لە فەلسەفەی دیکـارتدا، بــەلاّم ســارتەر ئــەو چەمکــەی ئـــەو بـــۆ "هۆشـیاری" رەتدەکاتـەوە بـەوەی کـە بیرۆکەیەکـە و بەرەو زانینمان دەبات (ئەو شتەی کە دیکارتیش پیی لـێ دادەگرت).

لە راستیدا "بۆخـۆی" (واتـە بـوون بـۆ خـۆی -و. کوردی) هیچ نازانیت. گۆشە نیگای زانینــی پـەتی لـە نــاوخۆیدا نــاودژی (تنـــاقض)ی تیایــە. بــە تەنـــها دەتوانــین قســە لــەو زانینــە بکــەین کــە لەگــەلیدا رووبـــەروو دەبینـــەوە. "بۆخــــۆی" تیگەیشـــتنی ئامانجداری ئیمەیە کە هــەلدەبژیرێ و ســەرەنجامیش ئەوە دەکات بە کردەوە".

ئەو دەلیت: "هۆشیاری بەو جۆرەی پەسەندیتی هەلدەبژیریت". بە دەربرینیکی دیکە، هۆشیاری لە ریی هەلبژاردنەوە خۆی دروستدەکات.

تەواوی فەلسەفەکەی سارتەر پشت بە ئازادیی تاکەکەس لە هەلبژاردندا دەبەستیت. ئەم ویستەش تەنانەت بەسەر کەسیکدا کە لە هەلویستیکی میژووییشدا خۆی بە دیل دەبینیت؛ دەسەپیت. لیرەدایە کە ئەم فەلسەفەیە لە مرۆڤیکدا کە باوەری قوولی بە ژیانی ئازاد و ئازادیی تاکەکەس هەیە؛ بەرجەستە دەبیت. چ شتیك لە ئازادی بەنرخترو بەهادارتر بوو لە ولاتیکدا کە بیگانە داگیری کردبوو؟ چ تویژینەوەکانی و چ سوور بوونی ئەو لەسەر ئەوەی کە مرۆڤ دەتوانیت هەلبژیریت بە باشی ئەوە دەردەخات کە گرنگترین بیرو بۆچوونەکانی لە رۆژگاری جەنگدا فۆرمەلە بووە و دایرشتوون. هەر لەم رووەشەوە دەتوانین فەلسەفەکەی ناوبنیین فەلسەفەی ئازا لە بەرەنگار بوونەوەو سەرپیچی کردندا. "من کە کەوتوومەتە ئەم جەنگەوە هەقی منە". لیرەدا هیچ باس لە دوژمن ناکری. دوژمن قبوولکردنی هەمان ئەو

دۆخەیە کە لە ئارادایە لەگەڵ ڕۆیشتنی هەمووانـدا بـەرەو هـەڵبژاردنی تاکەکەسـیانە. دوژمـن هـەمان قبوولکردنی "ئەویتر"ە. واتـە هـەموو شـتەکان جگـە لـە هۆشـیاریی تاکەکەسـیانەی مـن. هەڵبەتـە سـارتەر گرنگی بەو خاڵـەش دەدات کـە ئەمـە خـۆی دۆخیکـی پـووچ و بـێ ماناشـە - دوا جـار مـرۆڤ بـە هـەموو تواناکانیەوە بیهوودە و بێ ئاکامە. نـە باشـە هەیـە و نـەخواوەند و نـە هیـچ پیودانگیـك کـە بتوانـرێ بـە هۆیـەوە حوکـم بـدرێ. دەنگدانـەوەی ژیـان لـە سیسـتمیکی نائاکاری و شـەرئەنگیزدا تـەواو ڕوونـە. ئەم ڕوونکردنەوانەی سارتەر سـەبارەت بـە پیناسـەی مـرۆڤ دەربـڕی هەڵویسـتیکی تایبـەتیی ڕۆژگـاری پاریسی داگیرکراوە لەلایەن نازیستەکانەوە. پیدەچوو نیو سەدە دواتر ئەم پیناسەیە کەمتر هیـوا بـر بیت. هەڵبـەت هیلـە دیاریکراوەکانی هـەر ئەوانـە دەبـوو (ئەگـەر بیباوەڕییەکـەی سـارتەر قبوولبکـەین). ئەمرۆکـەش دەشـێ هـەموومان مـەیلمان بـەلای بـیرو بۆچوونـی تـردا هـەبیت کـە گەشـبینانە دەروانیتـە مـرۆڤ، بـەڵام بەشـیوەیەکی گشـتی دۆخـی ئـەمرۆی ئادەمیزادیش هەر پووچ و بیهودەیە.

پاش ماوەیەك ئەم دوو وشەیە (واتە پووچی و بێهوودەیی – و.کوردی) بە جۆرێك لای بوونگەراکان دڵپەسەند بوون کە وەکو کلیشەیەك بەکاریان دەهێنا. لە قاوەخانەکانی لیفت بانکدا ئەم دوو وشەیە وەکو وشەی نهێنی کە گروپی بوونگەراکانی لە گروپەکانی دیکە جیادەکردەوە؛ بەکاردەهێنران. ئەگەر کەسێك تیۆرەی پووچی و بێهوودەیی ژیانی قبووڵ نەکردبا؛ نەدەکرا بە بوونگەرا بژمێردرایە. هەر بۆیە دەشێ وا پێویست بێت تۆزێك زیاتر گرنگی بەم دوو وشەیە بدەین و لێیان بکۆڵینەوە. هەروەها بزانین بوونگەراکان لە بنەرەتدا چۆن باوەریان بە رۆڵی تاکە کەس هەیە؟

وشەی *Futile* (بێهوودە) لە وشەیەکی لاتینیەوە هاتووە کە بە مانای لێوانلێو بوون دێت، واتە بۆ نموونە لێوڕێژ بوون لە دەفرێك بەبێ ئەوەی مەبەستێك لە پشت ئەم کارەوە هەبێت. ئەمرۆ وا دێتە پێشچاو کە زیاتر بە مانای بێ توانایی لە بەرهەمهێنانێکدا بێت کە شایانی سەرنجدان بێت و بەرەو ئەنجامێك بچێت کە قابیلی سوود لێوەرگرتن بێت. وشەی *absurd* (پووچ)یش لە بنەرەتدا بە مانای دەرچوون لە هارمۆنی بەکاردەبرا کە ئەمرۆ زیاتر

مانـای نـەگونجان لەگــەڵ ئــەقڵ یــان داب و نــەریتدا دیت. بەڵام بەکارهینانـەکانی ئـەم وشـەیە لـە زمـانی ئینگلیزیدا جۆرە تەنزیك بەخۆوە دەگریت کە کەمتر ئـەو مانایانـە دەدات بـە دەسـتەوە کـە لـە ئـەوروپادا هەیەتی. بەلای هایدیگـەرەوە ژیـان بـە دۆخیکـی زۆر جیـددی دەژمــیردرا و بیگومــان لای ســارتەریش بـە گالتە لە قەلەم نەدەدرا. دەشـێ ئـەم جـۆرە هـزرە بـۆ دونیــای ئینگلـیزی زمانــەکان گونجـاوتر بیــت، کــە دونیاکەیان لە هی ئەوروپاییەکان ئاسوودەترەو گالتە ئامیزترە.

هەسـتی ئاسـایی ئیمـە (مەبەسـتی لـە ئینگلـیزە – و.فارسـی) زیـاتر وا دیتـە بـەرچاو کـە مـەیلی بــەلای قوولنەبوونەوەیــەکی تایبــەتیدا هەیــە کــە لــە بیرکردنەوەی فەلسەفی خالییـە. هـەولی بوونگـەرایی بـۆ روونکردنـەوەی گوتــەزای مــرۆڤ دەکـرێ ببیتــە زەمینەیــەکی گونجـاو بـۆ قووڵایـی بەخشــین بــەو "من"ە تیکشکاوەی کە لە دونیای مۆدیرنی خۆرئاوادا هەیە. پووچی و بیهوودەیی بە هــەمان ئـەو رادەیـەی کە دەشێ بـۆ ئینسـان ویرانکـەر و هەرەشـەکەر بیـت، دەگرێ بنیاتنەریش بیت.

بگەڕێینەوە بۆ باسی بوون و نەبوون. سارتەر جەخت لەوە دەکات کە دوژمن قبوولکردنی "ئەویتر"ە. لێرەدایە کە سارتەر لە ڕەفتاری "بەتەنها باوەر بوون بە خود"ی خۆی لە پەیوەندیدا لەگەڵ جەنگدا نزیك دەبێتەوە. دەبێ ئەوەش بلێین کە لەم ڕووەوە لە لایەن "گابریل مارسیل"ی هاوچەرخیەوە بەرگریی لێ دەکرا، کە لە ڕاستیدا یەکەمین فەیلەسووفی فەرەنسایی بوو کە بوونگەرایی پێ قبووڵ بوو. بە بڕوای مارسیل تا ئەو شوێنەی کە پەیوەندیی بە تاکەکەسەوە هەیە؛ کۆمەڵگا "دەشێ وەکو نیشانەیەکی نەگەتیڤ گوزارشتی لێ بکرێ". هەڵبەت مارسیل توانیی بە باوەڕهێنان بە مەزەبی کاسۆلیك تۆمەتی "بە تەنها باوەر بوون بە خود" لە کۆڵ خۆی بکاتەوە. وەلێ مرۆڤی سارتەر تەواو تەنیایە. ئەو دەڵێت "ئەویتری مەرگی شاراوەی ئیمکانەکانی منە". بەڵام هەر وەکو پێشتریش وتمان هۆشیاری واتە هۆشیاری "بەشتێك". هۆشیاری (نەبوون) یەك بەرکرداری هەیە (بوون). بەم پێیە سارتەر توانیی خۆی لە قبوولکردنی بە تەنها باوەر بوون بە خود بە مانا تەواوەکەی - کە دەڵێت هەر من و دونیای دەوروبەر بە تەنها بەشێکە لە

هۆشــیاریی مــن- فوتــار بكـات. بــەڵام هیشــتا هـــەر هەلویســـتەكەی ســارتەر، هۆشــیاریی تاكەكـــەس بـــە تەواوی لە دونیای دەرەوەیدا دەداتــەوە دەست خـۆی. ئەو لە كۆتاییدا ناچار دەبیت پــەنا بەریتەبــەر باسـی ئـالۆز و بـە پیـچ و پـەنای پـــر لــە زاراوە، ئەمانـــەش بەرەو كۆمەلیك بەلگەی ئاسایی رۆژانەمان دەبەن كە ئیمــە بــە گویرەیـــان و لـــە چوارچیـــوەی تـــاكیتیی خۆمــاندا كــە پیــی دەوتــریّ ژیــانی رۆژانـــە بوونـــی ئـــەوانیتر قبـــوول دەكـــەین. ئیســـتاش كـــە گوتـــەزای "ئـــەویتر" پـــتر بـــووە مایـــەی قبوولكـــردن، ســـارتەر ئەخلاقیات (ئاكار) دەخاتە روو.

بـەڵام ئـەخلاقیاتی ئـەو هیـچ پەیوەندییـەكی بـە ئەوانیتر ەوە نییە. ئەو ئەخلاقیاتیكی پووچی گونجاو بـۆ ئـەم دونیـا پووچـە دادەریژیت. ئـەو بـەبیّ هیـــچ جـۆرە تانـــەو تەشـــەریكی ئاشـكرا دەلیــت "تـــەواوی رەفتارە مرۆییەكان وەكو یـەك وان.. بـەم پییـە هیـچ جیاوازییـــەك نییـــە لـــە نیـــوان كەســـیكی مەســـت و كەسیكی تردا كە رابەری میللەتیكە. ئەگەر یەكیكیان لەوی تریان باشتربیت هۆكەی بۆ ئامانجە واقیعیەكە ناگەریتەوە؛ بەلكو بۆ ئاســتی هۆشیاری بـەو ئامانجـە دەگەریتـــەوە". بـــــەڵام كەســـــیك كــــە منـــــالیكی

بەخیوکردووەو یان کەسیك کە بە ماددەی سرکەر موعتادە، بە ئاسانی گومان لەم لافلیدانەی سارتەر دەکات - واتە ئەوەی کە هەموو کردەوەکان بە یەك یەکسانن-. وەختێ شتیك هەلدەبژیرین دەبێ سەبارەت بەو کارەی خۆمان هۆشیار بین و بەرپرسیاریتییەکەی لە ئەستۆ بگرین. دەبێ ئامانجی من ئەوە بیت کە ئاستی هۆشیاریی خۆم بەرز بکەمەوە؛ کە سەرەنجام هۆشیاریم بە کەسی خۆم و چارەنووسی خۆم زیاد دەبیت و بە هەمان رادەش بەرپرسیاریتیمان لە چارەنووسی خۆمان و کردەوەکانی خۆمان و ئەو کەسەی کە لە ئەنجامی ئەم کردەوەو هۆشیارییانەوە دروست دەبیت، زیاد دەکەین.

ئەگەر چاکە و خراپە و بەهای رەها لە ئارادانەبن؛ کەواتە هیچ کردەوەیەکی مرۆڤ خۆی لە خۆیدا لە کردەوەیەکی دی پەسەند تر نییە. (لەم حالەتەدا) دەبێ ئەوەمان پێ قبوولْ بیت کە هەموویان یەکسانن. ئیمە بە هەلبژاردنی خۆمانە کە کاریك بەسەر کاریکی تردا پەسەند دەکەین. ئەم خالەش ریك پیچەوانەی لیبرالیزمە. بەهەر هەلبژاردنیك من خۆم دەخولقینم و بگرە بمەوێ و

نەمەوێ ئـەخلاقیاتیکی تـەواویش دەهینمـە ئــاراوە. هــەروەکو ســارتەریش دەلیـت ئــەوەندە بەســە کــە ناچارمان بکات بیر بکەینەوە. تۆ دەتوانیـت بکەویتـە ژیـر دەسـت و پـێ وە؛ یـان کـاندیدی سـەر کۆمـاری بکرییت، بەڵام بە هەلبژاردنەکەت هۆشیار بە.

ئەم خالە لە مەسەلەیەکی سـەرەکی و بنچینـەیی سارتەرمان نزیك دەخاتەوە، کە ئەویش: بەدنیازییـە، یـان بـە واتایــەکی دی خۆفریـودان. ئیمـە وەختــێ بـەدنیازی دەکــەین کـە خۆمـان فریـو دەدەیـن، بـە تایبەتیش کاتێ هەولدەدەین بـە سـەپاندنی مانـا یـان گونجـان بەســەر بوونــی مرۆییــدا پاســاوی بــۆ بهینینەوەو بە مەعقول پیشانی بدەین. دەکرێ ئەمە لە ریی ئـایین و یـان هـەر کۆمەلـە پیودانگیکی تـری ســەپینراوەوە ئــەنجامبدرێ، تەنانــەت قبوولکردنــی زانستیش تا ئەو جییەی کە بیـەوێ مانایـەکی گشتی بەسـەر ژیـاندا بسەپینیت؛ هـەر دەچیتـە ئـەم چـوار چیوەیــەوە. کــارکردن بــە بەدنیازییــەوە دەبیتــە خۆدزینەوە لە بەرپرسـیاری و سـپاردنی بـە دەرەوەی خود.

یـەکیك لـەو خاڵانــەی تــر کــە بوونگەراییەکــەی سـارتەر بایـەخی پـێ دەدات ئەوەیـە کـە بـوون پیــش

خـود و ماهیــەت دەکــەویت. ســارتەر لــەم بارەیــەوە دەلیت: "مانای ئەم رستەیە ئەوەیە کە مرۆڤ بەر لە هەر شتیك بوونی هەیە، خـۆی تاقیدەکاتـەوە، پاشـان لە جیهان تیوەدەگلێ - دوای هەموو ئەمانەش خـۆی دەناسـینیت". بــەردەوام دەبیــت و دەلیــت: "شــتیك نییـە نـاوی سروشــتی مرۆیـی بیـت، لەبــەر ئــەوەی خودای هەموو شتەکان بینــەریك نییـە کـە مانایـەکی سەبارەت بەو سروشـتە مرۆییـە لا هـەبیت... مـرۆڤ هەمان ئەو شتەیە کە خۆی لە خۆی دروستیدەکات و جگە لەمە هیچی دی نییە. بە هەمان ئــەندازەش کـە خۆی دروستدەکات؛ بوونی هەیە. بەم پییە ئەو جگە لە کۆی کاروکردەوەکـانی هیچـی دی نییـە، ئـەو جگـە لە ژیانی هیچی دی نییە".

لیدوانی سارتەر دەربارەی رەفتاری مــرۆڤ لـە دوا ئەنجامدا دەچیتە دەرەوەی چوار چیوەی لیکدانەوەی سایکۆلۆژیای باوەوە. هیندە بەسە کە مرۆڤ چـەمکی "نەست - لاشعور" رەچاو بکات - کاریگـەریی نەسـت لەسەر کارەکانی مـرۆڤ و رۆلـی لـە فۆرمەلـە کردنـی کەسـیتیی تاکـە کەســدا. ســارتەر هــەولیدا لــە ریــی خســـتنە رووی ســـایکۆلۆجیایەکی بوونگەرایانـــەوە بەسەر ئەم رەخنانەدا زالبیت. ئەو لە کتیبـی (بـوون

و نەبوون)دا ئەمجۆرە سایکۆلۆجیایەی بۆ لیکدانەوەو راڤەی زۆربەی کارو کردەوەکانی مرۆڤ پەیرەوی کرد. خالی سەرەکیی باس و تویژینەوەکانی ئەو لەمەدا کورت دەبیتەوە: "من شتیك نیم جگە لە نەبوون. واتە لە بوون خالیم. ئەو شتەی تامەزرۆیم بۆی؛ ئەو بوونەی دەوروپشتمە، کە من خۆم لیی بێ بەشم. ئارەزووەکانمان و هەروەها ئەو کارانەی بۆ گەیشتن بەم ئامانج و مەیلانە ئەنجامیان دەدەین "بەشیکن لەم بزاوتە بەرەو بوون".

من بە دوای دونیادا دەگەریم: بە دوایدا دەگەریم تا بە چنگی بهینم و ببمە خاوەنی و لە راستیدا ببمە خودی خۆیشی.

بە مانایەك لە ماناکان لە راستیدا من دەبمە ئەوەی کە دەمەوێ. بەم پییە لەگەڵ هەلبژاردنی شتیکدا نەبوونی من دەگۆرێ بۆ بوون. ئەمە دەنگدانەوەی پرۆسەیەکە کە رێ دەدات نەبوونی من لە چاوی ئەوانیتردا بۆ بوون بگۆریت. سەرباری ئەمە شتیك کە بتوانرێ نەبوون لە پشتیەوە بشاردریتەوە، من لەم ئازاری بەشتبوونە دەپاریزیت.

کەم تا زۆر ئەمە هەمان ئەو راستییەیە کە لە کاتیکدا روودەدات کە من شتیك سەرف دەکەم یان

دەیفـەوتینم، مـن ئــەو شــتە دەخەمــە ژێــر رکیفـی خۆمەوەو ئەوە نابوت دەکەم کە من ناتوانم بە کاری بهینم. ئـەم شـیکردنەوەیە کاتێ روون دەبیتـەوە کـە من وەکـو نموونـە شـیکردنەوەیەکی بوونگەرایانـە بـۆ جگەرەکیشانی خۆم بکەم (سـارتەر کەسـیك بـوو کـە زۆر حـەزی لـە جگــەرە کیشــان دەکــرد و تــا کۆچـی دوایی کرد رۆژی دووپاکەت زیاتری دەکیشا).

بـەم شـیکردنەوەیە ئـەو ئـەوە رووندەکاتـەوە کـە جگەرەکیشان هەم بە دەستهینەرەو هــەم فەوتینـەرە. جگەرەکەی من دونیایە: لە کیشـانی جگەرەکـەدا مـن ئـەم دونیایـە دەفـەوتینم و لـە هەمانکاتیشـدا بـە لای خۆمدا رایدەکیشم. مەسەلەی ئەوەش کە دەشێ ئـەم کارە ببیتە مایەی هیدمـە (شـۆك - صدمـە) بـۆم؛ لـە ئـارادا نییـە، وا دیتـە بـەرچاو کـە ئەمـە نــەفیکردنی بەرپرسیاریتیی من بیت بۆ ئەم دونیایە.

ئەو لافی ئەوە لیدەدات کە: "ئازادیی من ئەوەیـە کە بوون بە خودا هـەلدەبژیرم، ئـەم هەلبژاردنـە لـە کار و کردەوەکانی مندا بەرجەستە دەبیت".

کتیبی "بوون و نەبوون" کۆمــەلیك تویژینـەوەی تریش لە خۆ دەگریت کە هــەم لـە رووی فەلسـەفی و هەم لە رووی خەیالیەوە سەرنجراکیشن.

"هەر مرۆڤیك سۆزیكە. ئەو بۆگەیشتن بە بوون دەیەوێ خۆی لە دەست بدات و لە هەمان كاتدا "لە خود"یكدا دەبیت كە لە ئیمكانی بوون هەلدیت. دەبیتە شتیك كە خۆی هۆكاری خۆیەتی و ئایین ئەمە ناو دەنیت خودا. كەواتە سۆزی مرۆڤ بە پیچەوانەی سۆزی مەسیحەوەیە، لەبەر ئەوەی مرۆڤ وەكو مرۆڤ خۆی لە دەست دەدات تا خوا بتوانیت لە دایك بیت. بەڵام ئایدیای خودا ناودژییەكی تیایە و، ئیمە بیهوودە خۆمان لە دەست دەدەین.

مرۆڤ سۆزیكی بیهوودەیە..."

(بوون و نەبوون) لە سالی ١٩٤٣دا بلاوبۆوە. وەختێ كە پاریس لە لایەن نازیستەكانەوە داگیركرابوو. ئەم كتیبە جگە لە كەسانیك كە لەو رۆژگارەدا پییان دەوترا فەیلەسووف؛ نەیتوانی سەرنجی خەلكانیكی دی بە لای خۆیدا رابكیشیت. خۆشبەختانە ئەم كەسانە گروپیكی تا رادەیەك گەورەی فەرەنسای ئەو رۆژگارە (یان تەنانەت حالی حازر) یان بە بەراورد لەگەڵ ولاتانی تر (جگە لە ئیرلەندە)دا پیكدەهینا. لەمەشەوە بوو كە هەوالی بلاوبوونەوەی ئەم كتیبە لە لایەن ئەو كەسانەوە كە خویندبوویانەوە؛ زۆر زوو تەشەنەی سەند و گەیشتە

دەستی کەسانیك کە دەیانویست بە جۆریك لیی بدوین وەك ئەوەی خویندبیتیانەوە. بوونگەرایی زۆر بە خیرایی لە ریی دەستەواژە پووچگەرایانەکانیەوە لە لیفت بانکدا بڵاوبۆوە، لەو دەستەواژانەش: "ژیان پووچە"، "مرۆڤ هەژانیکی بیهوودەیە" و شتی تری لەم بابەتە.

سالی ١٩٤٥ بوو کە دووەم جەنگی جیهانی کۆتایی هات. هاوپەیمانانی دژە فاشیست لە ئەوروپادا سەرکەوتنیان بە دەستهینا. بەلام ئەوروپا بوو بوو بە ویرانە. پووچی و بیهوودەیی ئەو دۆخە لای کەس شتیکی شاراوە نەبوو. بوونگەرایی لەو رۆژگارەدا زمانحالی ئەو راستیانە بوو. شتیك نەبوو ناوی عەدالەتی رەها بیت. ملیۆنەها مرۆڤ تیا چووبوون و ئەوانەی لە ژیانیشدا مابوون جگە لە فەردیەتی خۆیان نەیاندەتوانی باوەریان بە شتیکی دیکە هەبیت.

فەرەنسا بوودەلە بوو بوو و لە هەر زەمانیك زیاتر پیویستی بە قارەمانیك (قارەمانی رۆشنبیری نەك هی شەر) بوو. وا دەهاتە بەرچاو کە پیویست بیت فەرەنسا بەرەنگاریی رۆشنبیرییانە (یان کەلتوورییانە)ی خۆی بەرامبەر بە وەحشیگەریی

ئەلمانیەکان بخاتە روو - پیکاسۆ کەسیتییەك بوو کە لە بواری هونەردا توانیی ئەم بۆشاییە پڕ بکاتەوە (گەرچی ئەو ئیسپانی بوو) سارتەریش پیکاسۆی بواری ئەدەب بوو. هەر چۆنیك بوو چەند وتاریکی بۆ رۆژنامەکانی بەرەی بەرەنگاری نووسی. تەنانەت بە مەبەستی وەلامدانەوەی پیداویستیی خەلکی ئەو سەردەمە؛ سارتەر کتیبیکی بچووکی بە زمانیکی سادە سەبارەت بە بوونگەرایی نووسیی کە ناوی "بوونگەرایی و مرۆگەرایی" بوو. لەو رۆژگارەدا بوونگەراییەکەی سارتەر لە فەرەنساوە بەرەو دونیا دەچوو.

قارەمانەکەی گەرەکی لیفت بانك بوو بە کابرایەکی ناسراو لە هەموو جیهاندا. وردە وردە بە مەبەستی سازدانی کۆنگرە و روونکردنەوەی بیر و بۆچوونە بوونگەرایانەکانی سەفەری بۆ ولاتان دەکرد. ئایینە کۆنەکان تیکشکابوون. ئەم ئایینە تازەیە "کوفر و نائومیدیی بیزار لە هەموو شتیك" وا دەهاتە بەر چاو کە وەلامدەرەوەی پیداویستیەکانی ئەو زەمانەیە بیت.

جولیت گریکۆ لە ریی گۆرانییە بوونگەرایانەکانیەوە لە ژیر زەمینی قاوەخانەکانی

گەرەکی لاتینی دا لە پاریس ناوبانگی بە دەستهینا. سارتەریش کە سیمۆن دی بۆڤوار لایەوە دادەنیشت؛ لە قاوەخانەی دۆفلۆر نووسینە فەلسەفیەکانی دەنووسیەوە. ئەو گۆرانیبیژە بە جلوبەرگی رەشی خۆیەوە و لەگەڵ فەیلەسووفەکەی ئەم قاوەخانەیەدا وەکو ساختومانەکەی نۆتەردام و بورجی ئیفیل لە فەرەنسادا ببوونە مایەی سەرنجراکیشانی گەشتیارەکانی دونیا.

بەڵام سارتەر بە ئارامی دانەنیشت. لە سروشتی ئەودا ئارامی و رەزامەندی نەبوو، چ جای ناوبانگ و سەرکەوتن (کە لە گۆشە نیگای ئەوەوە ئەمانە پیوانە گەلیکی بۆرجوازییانەو دەربری بەدنیازی بوون). ئەو لەسەر پەرەدان بە هزری و فراوانکردنی بیرورا فەلسەفیەکانی بەردەوام بوو - وەکو هەمیشە: نووسین، نووسین، نووسین، چیرۆك، وتار، کتیب، شانۆ. بەڵام پاش ئەوەی وردە وردە توانای جەستەیی خۆی لە دەستدا؛ پەنای بردە بەر "ژیانی کیمیایی". بۆ ئەوەی لە ژیانیدا - کە بریتی بوو لە کاری زۆری رۆژانە، گفتوگۆی دریژ، خواردنەوەی ئەلکهول لە سەرەتای رۆژدا - بتوانیت میشکی خۆی بخاتەوە گەر و دووبارە قورمیشی بکاتەوەو ناو بە ناویش

زەنگی خەتەری بیدەنگ بکات، پەنای بردە بەر ماددەی کیمیایی بزوین و وروژینەر. لەم رۆژانەدا بوو کە دی بۆڤوار هەندێ جار بۆ پشوو لەگەڵ خۆیدا دەیبرد و ونی دەکرد تا بتوانیت لەگەڵ دوا بوونگەرای لاوی سەرسامی خۆیدا ئاسوودە بیت.

سارتەر هەمیشە بڕوای وا بوو کە دەبێ مرۆڤ چاوەروان لێ نەکراو بیت. لە راستیشدا تەواوی فەلسەفەکەی لەسەر ئەم بنەمایە داریژرا بوو. بەم پییە وا دەهاتە بەرچاو کە گۆرانی فەلسەفی لای ئەو وەکو باگردینیکی جلەو لە دەست دەرچوو و پیشبینی نەکراو بیت. ئەو لە کەسیکی (بە تەنها باوەردار بە خۆ) وە گۆرا بۆ کەسیکی گرفتاری ناو مەسەلە سیاسی و کۆمەڵایەتیەکان ("گرفتار" یان"مولتەزیم" دواتر بوو بە زاراوەیەکی تری بوونگەرایی). پاش سۆزی بیهوودەی "بوون و نەبوون"، یەکەمین گرنگیدانی بوونگەرایی بە مرۆگەرایی (هیومانیزم) دەستی پیکرد.

روونترین کتیبی سارتەر لە راڤەکردنی ریبازەکەی خۆیدا کتیبی "بوونگەرایی و مرۆگەرایی"ە. ئەم کتیبە سی لاپەرەییە لە ماوەی چەند سالیکدا بۆ زۆربەی زمانەکانی دونیا وەرگیررا.

لەم کتێبەدا دروشمی بێزاریی نیوە هێچگەراییانە (نیهیلیستیانە)ش دەبینینەوە: "ئێمە تەنهاین، بە بێ هیچ بیانوویەك. مەبەستی منیش لەوەی کە مرۆڤ مەحکومە بە ئازادی، هەر ئەمەیە". بەر لەمە سارتەر ئازادیی بەشتێکی بێ بەڵگە و بێ بەهانە دەزانی. لە راستیدا پێدەچوو مانا فەرەنساییە کۆنەکەی "کرداری بێهوودە"ی هێنابێتەوە یادی خۆی: کردارێکی خۆ بزوێن، خۆبەخۆ، بێدەربەست لە ئاست ئاکام و ئەنجامەکانی. خۆشبەختانە کە ئەم وێناکردنە بۆ مرۆڤ و ژیان زیاتر لە ئەدەبدا مانا بە دەست دەهێنێت نەك لە ژیانی واقیعیدا (وەکو کاراکتەری یەکێك لە چیرۆکەکانی جید کە بە شێوەیەکی چاوەروان نەکراو یەکێك لە موسافیرەکانی ناو شەمەندەفەرێکی زۆر خێرا فرێ دەداتە دەرەوە). کردەوەی لەمجۆرە کە بە ئازادییەکی بوونگەرایانەی بێ پاساوەوە دەخرێتە روو، بە کردەوەیەکی ناکۆمەڵایەتی دەژمێردرێ و ئەوەمان پیشان دەدات کە چۆن کەسێکی واقیعی لە دەرەوەی کۆمەڵگایەکی ئەودیو ئەو داب و نەریتانە دەژی.

لەمساڵانەدا مەبەستی سارتەر لە ئازادیی بێهوودەی ئێمە بە تەنها وەدیهاتنی مانای ئازادیی

بوونگەرایانــە بــوو. لــە راســتیدا ئەمــە زیــاتر بەرجەستەبوونی فەلسەفیانەی ئەو ئازادییە بوو.

سارتەر هەر زوو پەی بەوە بـرد کـە ئەگـەر چـی ئــەم رووبــەروو بوونەوەیــە لەگــەڵ رەهــەندی فەلسەفیدا قابیلی بـەرگری لیکردنـە، بـەڵام لـە رووی کۆمەڵایەتیـەوە قبـووڵ نـەدەکرا. بـەلکو هـەر وەکـو ئەوانەی دەوروبەری و هـەوادارەکانی دەیـانوت؛ ئـەوە بە ناکۆمەڵایەتی و دژە کۆمەڵایەتی لە قەلەم دەدرا.

لە کتیبی "بوونگەرایی و مرۆگەرایی"دا؛ چەمکی سـارتەر بـۆ ئـازادیی مـرۆڤ لایـەنی کۆمەڵایــەتیی بـەخۆوەگرت. ئیـدی ئـازادی مانـای بەرپرسـیاریتیی کۆمەڵایەتیی لە خۆ گرتبوو. ئەو پیشتر وتبـووی کـە ئیمـە بـە هـەر هـەڵبژاردنیك بـە تەنـها خۆمـان نـاخولقینین، بـەلکو ئــەخلاقیاتیش دەناســینین. لیرەشدا بە تەنها هەنگاویکی بچووك بۆ گەیشتن بـە مانـای بەرپرسـیاریتیی کۆمەڵایــەتی مـاوە، بــەڵام هــەنگاویکی گرنگـە، لەبـەر ئـەوەی دواجـار بوونـی ئەوانی تر قبوولدەکات و بگـرە ئـەوەش قبوولدەکات کـە ئـەوانی تـر رۆلیکـی دیـار لـە چارەنووسی ئــەودا دەبینــن. ئــەو دەنووســیت: "مــرۆڤ لــە ریــی هەلبژاردنیــەوە بــۆ خــۆی، بــۆ مرۆڤایــەتیش

هەلدەبژیریت. لە راستیدا لە تەواوی ئەو کارانەدا کە مـــرۆڤ بـــەو جـــۆرەی دەیـــەویت خـــۆی بخولقینیـــت؛ ئەنجامیا ن دەدات، کاریك نییە کە ئەو وینایـە پیشان نەدات کە ئەو دەبێ چۆن بیت".

"ئـەو کـارە بکـە کـە حـەز دەکـەیت ئـەوانی تـر بەرامبەر بە تۆ ئەنجامی بـدەن" "ئاسـایش و ئـارامی بۆ تەواوی کەسە چاکەخوازەکان" ئەمانە هەندێ لەو دەســـتەواژانەن کـــە بناغـــەی ئـــەخلاقیاتی ژیـــاری خۆرئاوایان پیکهینابوو. بناغەی فەلسـەفیی ئـەمجۆرە هــزرە دەگەریتــەوە بــۆ چــەمکی ئــەرکی ئاکــاریی "کـانت" کـە سیسـتمی ئاکاریی بەمشـیوەیە دارشـت: "بەتەنها پەیرەوی لە ریسایەك بکە کە حەز دەکەیت ببیتـە ریسـایەکی گشـتی". بـەم پییـە ئـەخلاقیاتی ســارتەر شــتیکی تــازەو داهیــنراو نــەبوو. تەنانــەت بوونگەرایانـــەش نـــەبوو، گـــەرچی ئـــەو خـــۆی بـــە جیکردنەوەی لە روانینیکی بوونگەرایانەدا بۆ ژیان و ئازادی؛ لافی ئەوەی لیدەدا.

لە کتیبی "بوونگەرایی و مرۆگـەرایی"دا سـارتەر بـەمجۆرە گوزارشـت لـە مرۆگـەرایی دەکات: "مـــرۆڤ هەمیشە لە دەرەوەی خودی خۆیدا بوونی هەیە: ئەو بـە تەنـها لـە ریـی وینـاکردنی خـودی خۆیـەوە لـە

ئـايندەدا و لـە دەســتدانی خـودی خۆیەوەیــەتی کـە دەتوانـێ هـەبیت، بـە واتایـەکی دی ئـەو بـە ئامــانجی سـەقامگیرکردنی ئایدیـا باڵاکـانی خۆیەوەیــەتی کـە دەتوانـێ زینـدوو بیت. بـەم پییــە، مــرۆڤ دەتوانــێ خـودی خــۆی تیپــەرینیت و هــەر لـەم تیپــەراندنی خودەشــدایە کــە ئامانجــەکانی خــۆی بـــە دەســت دەهینیــت: لــە راســتیدا ئــەو نــاوکی ســەرەکی و ســەنتەری ئــەم تیپەراندنەیــە". بـــە واتایـــەکی دی مرۆڤ خۆی ئایدیالە باڵاکانی خۆی دیاریدەکات، ئـەو ئایدیالانەی کـە دەشـێ دونیـا (بـوون)یـش تیپـەرینن، بــەڵام لـە هــەمانکاتدا ئــەم ئایدیالانــە ســەنتەری باڵابوونی خــودی ئـەو (نــەبوون) نــین. "جگـە لـە دونیای مرۆڤەکان، دونیای خودیتیی مرۆڤەکان، هیچ دونیایەکی دیکە نییە".

گەرچی سارتەر هەمیشە لافـی ئـەوەی لیـدەدا کـە "من مارکسیست نیـم" بـەڵام بـەهۆی هەلویسـتە دژە بۆرجوازییانەکەیــەوە بــەردەوام مـــەیلی بـــەلای سۆشـــیالیزمی رادیکـــالدا هـــەبوو. هـــەر چـــۆن بوونگەراییەکەی سارتەر وردە وردە بەلای ئیلتـیزامی کۆمەڵایـــەتیدا دەشـــکایەوە، بـــیرو بۆچوونـــە فەلسەفیەکانیشی رەهەندیکی کۆمەڵایەتییان بەخۆوە

دەگرت. بە گویرەی ئەنجامگیریی ئەو لە دونیای مۆدیرندا سێ فەلسەفە هەبوو. فەلسەفەکەی دیکارت و لۆك (پیشرەوی هیوم)، فەلسەفەکەی دیکارت بەرامبەر بە هیگل و، فەلسەفەکەی مارکس "ئەو زوو گەیشتە ئەو ئەنجامەی کە بوونگەرایی سیستمیکی میملە کە لە پەنا دونیای زانیندا دەژی و سەرەتا لەگەلیدا ناتەبا بوو و بەلام ئیستا دەیەوێ لەگەلیدا جووت بیت". هەر زووش ئەنجامگیریی ئەوەی کرد کە "مارکسیزم لە ئایدیادا مرۆڤ رادەکیشیت، لە کاتیکا بوونگەرایی بە دوای مرۆڤەوەیە لە هەر کوییەك بیت، لە سەر کاری، لە ژیانیدا و لەسەر شەقام".

لە سالی ١٩٥٢دا سارتەر بوو بە مارکسیست، بەلام لەبەر ئەوەی هەر وەکو جاران تاکگەرابوو؛ نەبوو بە ئەندامی هیچ حیزبیك و "من لەو بروایەدام کە کۆمۆنیستەکان مارکسیزمی راستەقینەیان لەسەر رەوتی ئەسلیی خۆی لاداوەو شیواندوویانە". ئەو کە پیشتر بە شۆرشگیریك لە بواری فەلسەفەدا لە قەلەمدەدرا، وای لیهات بوو بە فەیلەسووفیك لە بواری شۆرشدا.

بـه دریژایـی ئـەو سـاڵانە بزاوتـە توندڕەوەکـانی سەرانسـەری دونیـا سـوودیان لـە نووسـینەکانی ئـەو دەبینـی. ئـەو وتـاری شۆرشـگێڕانەی سـەبارەت بـە مەسەلەکانی ڕۆژ هەبوو. لە ئـەمریکای باشـووردا، لـە ئـەفریقیادا کـە خـەریك بـوو لـە کۆتـی ئیمپریـالیزم ڕزگـاری دەبـوو، تەنانـەت لـە چینـی ماویشـدا، بـە شـەوقەوە کتێبـەکانی سـارتەر دەخوێنرانـەوەو ڕۆشـنبیرەکانی ئـەو سـەردەمە گفتوگۆیـان لەسـەر بۆچوونـەکانی دەکـرد. ئـەو سـەفەری کـرد بـۆ ڕوسیا و ئەورووپای خۆرهەڵاتی کۆمۆنیست و هەولیدا پـەرە بـە بـیرو را شۆرشـگێرەکانی و ئـازادیی بوونگەرایانـە بـدات. هـەم گروپـە ئازادیخوازەکـان و هـەم کەسـانی دەسـەڵاتدار سـوودیان لـە بـیرو بۆچوونـەکانی سـارتەر دەبینـی و یـان بـە خـراپ پراکتیزەیان دەکرد.

هەمیشـە لێکدانـەوەکانی سـارتەریش بـۆ دۆخـە سیاسـیەکان، پەیوەندییـەکی لاوازیـان بەراسـتییە سیاسیەکانی ئەو ڕۆژگارەوە هەبوو، ئەو کـاتیش هـەر ئایدیاکان خالی هێزی ئەو بوون. لەمەشدا بە چاکی هەست بە بوونێکی بێهوودە لە دونیایەکی بێ مانـا و پووچدا دەکرا.

بەڵام ناشتوانین چاومان لە ئاستی ئازایەتیی هەلویست وەرگرتنەکانیدا بنووقینین. هەلویستی راست و دروست و سادە بینانەی ئەو لە کاتی شەری سەربەخۆیی جەزائیردا (دژ بە فەرەنسا) بووە هۆی ئەوەی لە لایەن راستە توندرەوەکانی فەرەنساوە دووجار هیرش بکریتە سەر ئاپارتمانەکەی. جاریکی تریش کە بە خۆی و مایکرۆفۆنیکەوە لەسەر کارتۆنیك سابوونی نزیك کارگەیەك وەستا بوو کە لە لایەن کریکارانەوە دەستی بەسەردا گیرا بوو، دەربارەی یەکیتی و یەکپارچەیی وتاری دەخویندەوە، پۆلیسی چەکداری فەرەنساش لەبەردەم دەرگاکانی کارگەکەدا لە هیرشکردندا بوون. بەڵام نە پۆلیس و نەکریکاران گوییان بە وتارەکەی نەدەدا کە تیایدا ئەو رووداوەی شیدەکردەوە. دواتر لە ریی رۆژنامەکەی خۆی "سەردەمی نوێ"وە بوو کە دەنگی بە فەرەنسا و ئەوروپا و بگرە بە هەموو دونیا گەیشت.

سارتەر لەگەڵ دی بۆڤوار دا سەردانی کاسترۆیان کرد، هەروەها سەری لە پراگیش دا کە لە لایەن رووسەکانەوە داگیر کرا بوو و لەگەڵ فەرماندەی سوپای سووری چینیشدا چای خواردەوە. پاش

گەرانـەوەی بـۆ پـاریس سـەرلەنوێ لەسـەر نووسـین بـەردەوام بـۆوە، ئـەمجارەیان دەرمـانیکی بـە هـیزی بـەکاردەهینا کـە پییـان دەوت کوریـدان. بـەرەنجامی ئەم نووسینانەی چەند کتیبیکی جیاواز بوون کە پر لـە جۆرەهـا بـاس و تویژینـەوەی دیالـەکتیکی و مارکسیستی بوون.

دوا کـاری نیمچـە فەلسـەفیی سـارتەر (رەخنـە لـە ئەقلی دیالەکتیکی) بوو کـە بەناونیشـانی (گـەران بـە دوای میتۆدا) بۆ ئینگلیزی تەرجەمـە کـراو لـە سـالی ١٩٦٠دا بلاوبـۆوە. ئـەو لـە پـتر لـە حەوتسـەدو پـەنجا لاپـەرەدا هـەولی دا کـە پـەیوەندیی خـۆی لەگـەڵ مارکسیزمدا روونبکاتەوە: "من لەو بروایەدام کە بـە تەنـها ئاقـاریکی میژوویـی دەتوانـێ مـرۆڤ پیناسـە بکـات". رەخنـەی جەبرگەرایانـەی میژووگـەرایی مارکسیستی سەبارەت بە گۆرانی ژیار و شیکردنەوەی دیالـەکتیکی بـۆ رووداوە میژووییـەکان کـە بـەلای سـارتەرەوە گرنـگ بـوون، لـە بـیر و راکـانیدا رەنگیاندایـەوە. ئـەو هـەر بـە مارکسیسـتی مایـەوە، بەلام مارکسیستیك لە جۆری خۆی. لە لایەکی تـرەوە مارکسـیزمی کلاسـیك لـە پراکتیکیـدا لـە دۆخـە تایبەتییە میژوویی و جوگرافی و ئـابووری و هتـد..

ەکاندا بـە بنبەسـت گەیشـتبوو. رەخنــەی ســەرەکیی سارتەر لە مارکس ئەوە بوو کە ئەو نـەیتوانیبوو بـە رادەی پێویست بایـەخ بــە مەســەلەی دەگمــەنی (یــا دانسقەیی) بدات.

ئـەو بـڕوای وا بــوو کــە هــەموو پەیوەندییــە مرۆییــەکان لــە ژێــر حوکمــی دەگمەنیــەکاندان. تەنانــەت ئــەو کاتانــەی کـە وادیتــە بـەر چـاو کـە زۆری لـــــە بەرهەمهێنانیشــــدا لـــــە ئارادایـــــە دیسـانەوە دەگمــەنی لـە شـێوەی کـەمی سـەرفکەردا خـــۆی دەردەخـــات. تـــا ئێســـتاش یەکـــەمین یاسـای سروشـت "بکـوژە یـان لـە برسانا بمـرە" بــەو هــێز و تینـــەی جارانیـــەوە مـــاوە. تەنانـــەت ئـــەو تونـــدو تیژییـــەی کـــە دەگـــۆڕێ بـــۆ ململانـــێ (یـا نــاکۆکی) بـە "کـــەمیی بـــە دەروونــی کــراو" دەژمێردرێ.

لـە تـەواوی نووسـین و توێژینـەوەکانی سـارتەردا، کـە هــەندێ جــار بــێ مانــا دەهاتنــە پێشــچاو، ئــەو هەلکەوتووییەی جارانی دەبیــنرا، بـە تایبـەتیش لـەو شــانۆنامانەدا کـــە نووســـیونی. لـــەم شـــانۆنامانەدا هەمیشە سارتەری هونەرمەند لە سـارتەری ڕۆشـنبیر باشـتر بـووە. لـەم کارانـەدا دوژمـــن، چ تیرۆریســـت

بووبیـــت و چ ئەشـــکەنجەدەر بـــە زۆری بـــووە بـــە پالەوانیکی تراجیدی کە دوچاری تەلەزگەیەك بووەو ریی هەلاّتنی نەماوە. ئەو سەبارەت بەو کـارەی خـۆی کـــە دەیکـــرد زۆر هۆشـــیار بـــوو و بەرپرســـیاری کارەکانیشی بوو، بەلاّم سەبارەت بە کاری کەسانی دی نـــەیدەتوانی لـــەوە زیـــاتر بکـــات. هـــەروەکو رەخنـــە نووسـی دیـاری سـارتەر "فیلیـپ تـۆدی"یـش دەلیـــت: "ئەو کەسانە (واتە ئەو پالەوانانەی کارەکانی سارتەر -و.کوردی-) قوربـانیی کارەکـانی خۆیـانن و لـە ریـی ئامانجـــەکانی خۆیانـــەوە لـــە خـــاچ دەدریـــن... ئەوانــە کۆمــەلیك زیندانــین لــە پشــت شیشـــەکانی میـــژووەوە؛ کـــە جگـــە لـــە خۆیـــان کەســـیکی دی لـــە سیدارەیان نادات".

ئـەم قوربانیانـە "دوا نوینـەری هەسـتیارییەکانی مەسیحیکن لە دونیایەکدا کە خواوەندی تیا مردووە. نـە میـژوو و نـە خۆشەویستی، نـاتوانیت جیـی ئـــەو خواوەندە بگریتەوە".

لە سالی ١٩٦٤ دا خەلاّتی نۆبلی ئەدەب بە سارتەر بەخشـرا. ئـەم خەلاّتـەش بـۆ ژیاننامـەی سـەردەمی منـالیی (واتـە "وشـەکان") بـوو، نـەك بـۆ نووسـینە فەلسـەفی و سیاسـیەکانی. ئـــەو لـــەو بـــاوەرەوەی کـــە

نووسـەر نابێ ڕێبدات دەزگاکان لەسەر ڕێی خۆی لایبدەن؛ خەڵاتی نۆبلەکەی وەرنەگرت و ڕەتی کردەوە.

ئەو گەرچی بە دەست نەخۆشییەوە دەینالاند، بەڵام لەسەر نووسینی وتاری جۆراوجۆر دەربارەی مەسەلە سیاسیەکانی ڕۆژ لە گۆڤارەکەی خۆیدا هەر بەردەوام بوو. تەنانەت ڕابەرایەتیی مانگرتن و خۆپیشاندانەکانی سەرشەقامەکانی دەکرد. ڕاستڕەوەکان دروشمی "سارتەر بکوژن" یان بەرزدەکردەوە. پۆلیسیش دەیویست بیگریت و فڕێی بداتە زیندانەوە، بەڵام ئەو لە دادگادا هاورییەکی هەبوو: سەرۆك دیگۆل. ئەو سارتەری بە "گەورە پیاوی مێژوو" ناو برد و وتی: "ئێوە ناتوانن ڤۆلتێر زیندانی بکەن". بەڵام ئەو لەو ڕۆژەدا چیدی ڤۆلتێر نەبوو. ئاقارگەلیکی وەکو بونیادگەرایی و پاشنویگەرایی (پۆست مۆدێرنیزم) و هەروەها کەسانیکی وەکو ڕۆلان بارت و جاك دیریدا و میشیل فۆکۆ پەیدا بوو بوون. گەرچی ئەمانە لەچاو سارتەردا گرگن دەهاتنە بەرچاو، بەڵام پاریس هەمیشە مەلبەندی مۆد بووە.

ئەمانە دوا مۆدی رۆشنبیریی لیفت بانك بوون و ئیدی سارتەر و بیر و باوەرەکانی ببوونە کلاویکی کۆن.

لە کۆتایی شەستەکان و سەرەتای حەفتاکاندا سارتەر باجی ئەو کاتانەی دا کە تیایدا جۆرەها دەرمانی کیمیایی دەخوارد. ئەو ماددانەی کە جاران وایان لێ دەکرد لە هەمووان چالاکتر بێت و لە هەمووان سەختتر ژیان بەریتە سەر، دواتر بووە مایەی ئەوەی لەبەرچاوی دی بۆڤوار و ئەو بوونگەرا لاوانەی کە قاڵ و تۆکمەتر بوو بوون؛ لاواز و لاوازتر بێت، تا ناچار بوو واز لە هەموو سەرقالییەکانی بێنێت، لە دەرمانەکان، لە نووسین، لە مەشروب و جگەرە و ژن. تا سەرەنجام لە ١٥ی ئەپریلی (نیسان)ی ١٩٨٠دا و لە تەمەنی ٧٤ سالیدا بۆ دواجار چاوانی لێك نا.

لە ریو رەسمی ناشتنەکەیدا کە دوای مردنی بە چوار رۆژ سازکرا، پتر لە بیست و پێنج هەزار کەس لە پاریسدا بەشدارییان کرد.

لەم ریو رەسمەدا خەلکەکە بە رێپێوان لە کارتیەلاتینی پاریسەوەو بەبەردەمی ئەو قاوە

خانانەدا ڕۆیشتن کـە سـارتەر باشـترین نووسـینەکانی خۆی تیایاندا نووسیبوو. حورمەتشکینترین کەسانی دونیا هاتبوون تا ڕیز لە حورمەتشـکینترین پالـەوانی خۆیان بگرن.

هەلبژاردەیەك لە نووسینەكانی سارتەر

- مرۆڤ مەحكومە بە ئازادی.

کتیبی "بوونگەرایی و مرۆگەرایی"

- دونیای روونکردنەوەو بەلگەکان مەرج نییە بە پیویست دونیای بوون بیت.

رۆمانی "هیلنج"

- خالی سەرەکی ئیمکانی بوونە. بە واتایەکی دی بە پیی پیناسە مەنتیقیەکان بوون پیویست نییە. بوون واتە "لەویٚ بوون". ئەو شتەی کە بوونی هەیە بە سادەیی دەردەکەویٚ و دەهیلیت روو بە رووی بیتەوە. ناشکریٚ هەرگیز پاساوی بۆ بهینریتەوە.

"هیلنج"

- یەکەمین کاریگەریی بوونگەرایی ئەوەیە کە مرۆڤ بە خاوەنی خۆی دادەنیت و پاشانیش تەواوی بەرپرسیاریتیی بوونی دەخاتە ئەستۆی خۆی.

کتیبی "بوونگەرایی و مرۆگەرایی"

- ناكرێ كەسیك حوكم بەسەر كەسیكی تردا بدات. بوونگەرایی سڵ لەمجۆرە حوكمدانانە دەكاتەوە. بوونگەرا هەرگیز مرۆڤیك ناكاتە ئامانجیك بۆ حوكمدان، لەبەر ئەوەی شوناسی مرۆڤ بەردەوام لە گۆڕاندایە.

كتیبی "بوونگەرایی و مرۆگەرایی"

- بوونگەرایی بیباوەر، كەوا دانراوە من نوینەری بم، بروای وایە كە ئەگەر وا قەرار بیت خواوەند نەبیت، بە تەنها یەك بوونەوەر هەیە كە بوونی بەر لە خودی دیتە دی -بەو مانایەی كە بەرلەوەی پیناسە بكرێ، بوونی هەیە كە ئەویش مرۆڤە- یان هەر وەكو هایدیگەر دەلیت راستیی مرۆڤ... مرۆڤ بەر لە هەموو شتیك بوونی دەبیت، لەگەڵ خۆیدا رووبەروو دەبیتەوەو دەكەویتە نیو دونیاوە- پاش هەموو ئەم قۆناغانە خۆی دەناسینیت (یان پیناسە وەردەگریت -و-)، مرۆڤ لە سەرەتادا قابیلی پیناسەكردن نییە، لەبەرئەوەی ئەو لە سەرەتادا هیچە. دواتر قابیلی پیناسە كردن (یا ناسین) دەبیت و دەبیتە ئەو شتەی كە لەخودی خۆی دروستی كردووە.

كتیبی "بوونگەرایی و مرۆگەرایی"

- بوون هەمان ئەم دونیایەیە – ئەویتر... نەبوونی هەمان راستیتیی مرۆییە. نەفیکردنیکی رادیکال کە لە رییەوە دونیا ئاشکرا دەبیت.. راستیتیی مرۆڤ هەمان ئەو شتەیە کە دەبیتە مایەی ئەوەی ئەم (نەبوون)ە لە دەرەوەی (بوون) هەبیت.

کتیبی (بوون و نەبوون)

- هۆشیاری خالیبوونیکی تەواوە (لەبەر ئەوەی کە دونیا بە تەواوی لە دەرەوەی ئەودایە).

کتیبی (بوون و نەبوون)

- کردەوەکانی من دەبنە مایەی ئەوەی کە بەهاکان وەکو کۆتر بەرەو دەرەوە هەلفرن.

کتیبی (بوون و نەبوون)

- مرۆڤ سۆز (عاتیفە)یەکی بیهوودەیە.

کتیبی (بوون و نەبوون)

- دۆزەخ ئەوانی ترە.

شانۆنامەی -دەروویەك نییە-

١٠٤

کرۆنۆلۆژیای رووداوە فەلسەفیە گرنگەکان

سەدەی ٦ی پ.ز	سەرەتای فەلسەفەی خۆرئاوا بە بیرو راکانی تالیسی مالتی دەستپیدەکات.
کۆتایی سەدەی ٦ پ.ز	مردنی فیتاگۆرس.
٣٩٩ پ.ز	لە ئەسینا حوکمی مەرگ بەسەر سوکراتدا دەدرێ.
٣٨٧ پ.ز	ئەفلاتون لە ئەسینا ئەکادیمیاکەی خۆی دادەمەزرینیت، کە بە یەکەم زانکۆ دادەنرێ.
٣٣٥ پ.ز	ئەرستۆ لە ئەسینادا خویندنگەی لیسەووم دادەمەزرینیت کە کیبەرکێ لەگەڵ ئەکادیمیادا دەکات.
٣٢٤ پ.ز	"کۆنستانتین"ی ئیمپراتۆری رۆما، ئیمپراتۆریەت بۆ شاری

	بیزەنتە دەگوێزیتەوە.
٤٠٠ ز	سانت ئۆگستین کتێبی "دانپیانانەکان" دەنووسێت، فەلسەفەش دەبێتە شتێکی ئەستەم لە تیۆلۆجیای مەسیحیدا.
٤١٠ ز	رووخانی ئیمپراتۆریەتی رۆما لەسەر دەستی ڤیزیگتەکان و سەرەتای چاخە تاریکەکان.
٥٢٩ ز	داخستنی ئەکادیمیای ئەسینا بە فەرمانی ئیمپراتۆر یۆستینین، کە ئەمەش نیشانەی کۆتایی چاخی دانایی یۆنانە.
ناوەراستی سەدەی ١٣	تۆماس ئاکویناس راڤەی خۆی لەسەر ئەرستۆ دەنووسێت. چاخی فەلسەفەی سکولاستیک.
١٤٥٣	کەوتنی بیزەنتە لەسەر دەستی تورك و کۆتایی ئیمپراتۆریەتی بیزەنتە.
١٤٩٢	کریستۆف کۆلۆمبۆس دەگاتە ئەمریکا. چاخی رینیسانس لە

شـاری فلۆرەنسا و سـەر لـە نـوێ زیندوو کردنەوەی دەستوورەکانی یۆنان.

١٥٤٣ کۆپـــــەرنیکۆس کتیبـــــی "دەربـارەی سـوورانەوەی هەسـارە ئاسمانیەکان"ی بلاّو کردەوەو لـە رووی ماتماتیکیشـەوە سـەلماندی کـــە زەوی بـــە دەورە خـــۆردا دەسووریتەوە.

١٦٣٣ کلیسا گالیلۆی ناچار کرد کە بە رەسمـــی نکوولـــی لـــە تیـــۆرەی سەنتەربوونی خۆر بکات.

١٦٤١ دیکـارت "رامانـــەکان"ی خـــۆی بلاّو دەکاتەوە.

١٦٧٧ کتیبی "ئاکار"ی سپینۆزا پاش مـــــەرگی خـــــۆی مۆلـــــەتی بلاّوکردنەوەی دەدریتێ.

١٦٨٧ نیوتن کتیبی "بنەماکان" بـلاّو دەکاتەوەو تیایدا باس لە چەمکی کیشکردن دەکات.

١٦٨٩ لۆك "نامەیـــەك دەربـــارەی

تیگەیشتنی بەشەر" بە چاپ دەگەیەنیت. سەرەتای چاخی فەلسەفەی ئەزموونگەرایی.

١٧١٠ بیرکلی کتیبی "بنەماکانی زانستی مرۆیی" بلاو دەکاتەوەو ئەزموونگەرایی بەرەو سنووریکی نویتر دەبات.

١٧١٦ مەرگی لایبنیتز.

١٧٣٩-١٧٤٠ هیوم "نامەیەك سەبارەت بە سروشتی مرۆیی" بلاو دەکاتەوەو ئەزموونگەرایی بەرەو سنووریکی مەنتیقیتر دەبات.

١٧٨١ کانت کە لە ریی "هیوم"ەوە لە خەوی دۆگمای خۆی بە ئاگا هاتۆتەوە کتیبی "رەخنە لە ئەقلی پەتی" بلاودەکاتەوە. چاخی شکۆمەندی میتافیزیکای ئەلمانیا دەستپیدەکات.

١٨٠٧ هیگل کتیبی "فینۆمینۆلۆجیای رۆح" بلاو دەکاتەوە، کە لووتکەی

میتافیزیکای ئەلمانە.

شۆپنهاوەر کتیبی "جیهان وەکو ئـــیرادەو وینـــا کـــردن" بـــڵاو دەکاتـــەوەو لـــە میتافیزیکـــای ئـــەلمانیدا فەلســـەفەی هینـــدی دەخاتە روو. ١٨١٨

نیچە لەگەڵ راگەیاندنی ئەوەدا کـە "یـەزدان مـردووە" لـە شـاری تۆرینۆ دوچاری شیتی دەبیت. ١٨٨٩

ڤیتگنشـتاین "نامـەی مـەنتیقی - فەلسەفی"ی خۆی چاپدەکات و لافـی ئـەوە لیـدەدات کـــە دوا ریگـــــەچارەی کیشـــــەکانی فەلسەفەی دۆزیوەتەوە. ١٩٢١

ئەلقـەی ڤیـەننا بانگەشـە بـۆ پۆزیتیڤیزمی مەنتیقی دەکات. دەیەی ١٩٢٠

هایدیگـــەر کتیبـــی "بـــوون و زەمـەن" چاپدەکات کـە بـاس لـە جیابوونەوەی فەلسەفەی شیکاری و فەلسەفەی ئەوروپایی دەکات. ١٩٢٧

سارتـــەر بـــە بـــڵاو کردنـــەوەی ١٩٤٣

کتیبی "بوون و نەبوون" بیرو راکانی هایدیگەر تەواو دەکات و فەلسەفەی بوونگەرایی (وجودیەت) دەخاتە روو.

١٩٥٣ بڵاوبوونەوەی کتیبی "لیکۆڵینەوەی فەلسەفی"ی ڤیتگنشتاین پاش مەرگی خۆی. لووتکەی قۆناغی شیکاریی زمان (یان زمانشیکاری).

ڕووداوە گرنگەکانی ژیانی سارتەر

١٩٠٥ لەدایکبوونی جان پۆڵ سارتەر لە پاریس.

١٩٠٦ باوکی کۆچی دوایی دەکات.

١٩١٧ دایکی سارتەر شووی بە (جۆزیف مانسی) کردەوەو سارتەریش لەگەلیاندا چوو بۆ لاروش.

١٩٢٠ گەرانەوەی سارتەر بۆ پاریس.

١٩٢٤ چوون بۆ قوتابخانەی نۆرمال

سوپەریڤەر.

١٩٢٩ سیمۆن دی بۆڤـوار دەناسـیت. لـە دوا تاقیکردنـەوەکانی بەشـی فەلسـەفەدا یەکەم دەبیت.

١٩٣١ لـە لۆهاڤـەر دەسـت بـە وانـە وتنـەوە دەکات.

١٩٣٣ سالیك لە بەرلین دەژی.

١٩٣٨ رۆمانی (هیلنج) بلاو دەبیتەوە.

١٩٣٩ بلاوبوونـەوەی (تـیزیك بـۆ تیـۆرەی هەلچوونـەکان) کـە یەکـەمین کـاری فەلسەفەیی رەسمیی ئەو بوو.
دووەم جەنگی جیهانی دەستپیدەکات کە لـەم دەسـتپیکردنەیدا خـۆی بـە بەرپرسـیار دەزانیـت. بـۆ سـەربازی بـانگ دەکـرێ و لـە یەکەیـەکی کەشناسـیدا دەسـت بـە خزمـەت دەکات.

١٩٤٠-١٩٤١ وەکو دیلی جەنگ دەگیردرێ.

١٩٤٣ بلاوبوونـەوەی کتیبـی (بـوون و نـەبوون) کـە گرنگـترین کـاری فەلسەفیی ئەوە.

١٩٤٤ یەکەمین گۆڤاری خۆی بە ناوی لە تان مودیرن (سەردەمی نوێ) دەردەکات.

١٩٤٥ بڵاوبوونەوەی (بوونگەرایی و مرۆگەرایی). دووەمین جەنگی جیهانی کۆتایی دیت. سارتەر وەکو یەکەم راڤەکاری بوونگەرایی لە جیهاندا ناوبانگ دەردەکات.

١٩٥٣ سارتەر دەبێ بە مارکسیست.

١٩٦٠ لە چاپدان و بڵاو بوونەوەی کتیبی (رەخنە لە ئەقلی دیالەکتیکی)

١٩٦٤ لە چاپدان و بڵاو بوونەوەی ژیاننامەکەی، واتە (وشەکان) کە لەسەر ئەوە خەڵاتی نۆبلی ئەدەبی پێ دەبەخشرێ، بەڵام ئەو بەپیی بیروبۆچوونەکانی خەڵاتەکە رەتدەکاتەوە.

١٩٨٠ سارتەر لە تەمەنی ٧٤ سالیدا کۆچی دوایی دەکات. ریورەسمی ناشتنی گۆرا بۆ خۆپیشاندان لە سەر شەقامەکان.

سارتەر بە منالی

سارتەر و دایکی

سارتەر و سیمۆن دی بۆڤوار

پیکاسۆو کامۆو سارتەر

لەگەڵ کاسترۆدا

سارتەر و سیمۆن دی بۆڤوار
لەگەڵ جەمال عەبدولناسردا

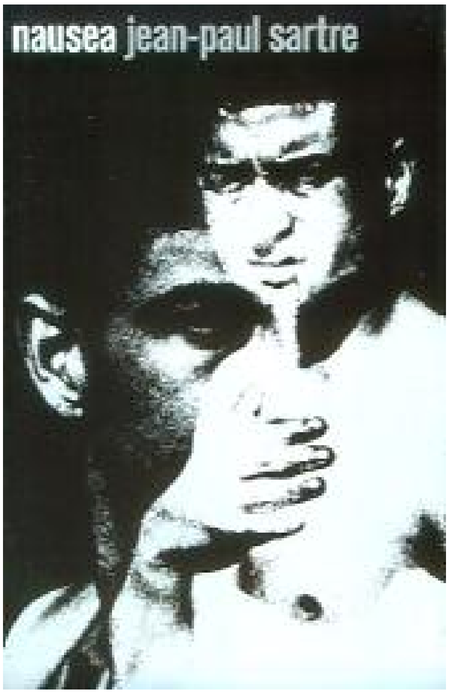

بەرگی ڕۆمانی (هێلنج)

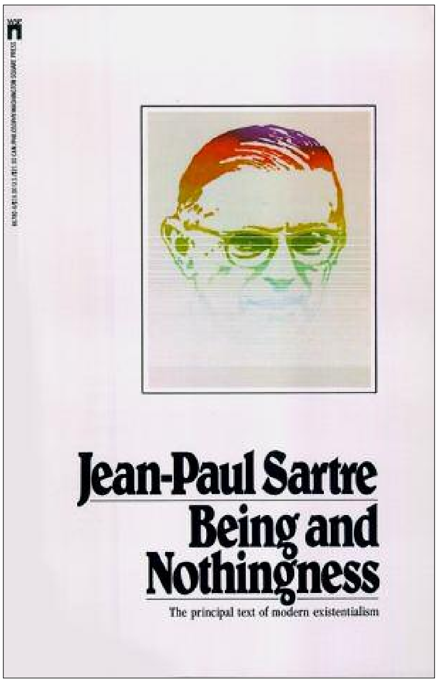

بەرگی کتێبی (بوون و نەبوون)

گۆڕەکەی سارتەر

هەندێ کتیبی پیشنیازکراو بۆ خویندنەوە

- ***Annie Cohen – Solal, sartre, 1905-1980 (Schoenhof).***
- ***Ronald Hayman, Sartre: A Biography (Caroll and Graf, 1992).***
- ***Jean – Paul Sartre, Being and Nothingness, trans.***

  Hazel E. Barnes (pocket Books, 1993).
- ***Jean – Paul sartre, Existentialism and Human***

  Emotions (Carol Publishing Group, 1971).
- ***Jean – Paul Sartre, Nausea, trans. Lioyd Alexander***

  (New Directions, 1959).
- ***Jean – Paul Sartre, The words (Vintage Books, 1981).***

ئەم کتێبە لە ڕووی دەقە فارسیەکەوە
کراوە بە کوردی کە ئەمەیە:

آشنایی با سارتر
پل استراترن - ترجمه: زهرا آرین
نشر مرکز - تهران - ۱۳۷۹ (۲۰۰۰)

sartre in 90 minutes
paul Strathern
first Edition – 1998

کتیبە چاپکراوەکانی تری وەرگێر

بەکوردی:

• چاوەکانی (رۆمان)_بوزورگی عەلەوی
• نەورەس (کورتە رۆمان)_ریچارد باخ
• خەونێك لەوڵاتی پیاوە بچكۆلەكاندا (کورتە چیرۆکی جیهانی)
• بەناوی ژیانەوە(چاپی یەکەم ١٩٩٧) ئەریك فرۆم
• شۆرش یا ریفۆرم (گفتوگۆ لەگەڵ مارکۆزو پۆپەردا)
• پیدرۆ پارامۆ (رۆمان)_خوان رۆلفۆ_(بەهاوکاری لەگەل ریبوار سیوەیلیدا)
• چەند ویستگەیەکی فیکریو ئەدەبی(وتار و باسی فیکری و ئەدەبی)
• تریفەی تەنیایی (ژیانو شیعری سوهراب سپهری)
• تورکیا لەسەردەمی گۆراندا _محەمەد نورەدین
• لەگەل ئەقلی خۆرئاوادا (چەند گفتوگۆیەکی فەلسەفیو ئەدەبی)
• نیچە _ پۆڵ ستراتیرن
• ژنی لەبەردەم وەرزیکی سارددا (ژیان و شیعری فروغ فەروخزاد)

بەعەرەبی:

• مضيق الفراشات (قصيدة طويلة للشاعر الكردى شيركو بيكه س)

ترجمة أزاد البرزنجي، دار الرازى -بيروت- لبنان.

• عار تماما كالماء (مختارات شعرية لدلاوةر قرةداغى)- ترجمةأزاد البرزنجي، دار الطليعة الجديدة - سوريا - دمشق.

• سفرالروائح (قصيدة طويلة للشاعر شيركو بيكه س) - ترجمةأزاد البرزنجي، دارنينوى -دمشق -سوريا.

زنجیرەی کتیبی گیرفانی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم

ناوی کتیب	نوسینی	وەرگیرانی
١-ژن لە شیعرو ژیانی مندا	نزار قەبانی	جەمال غەمبار
٢-نیچە	پۆل ستراتیرن	ئازاد بەرزنجی
٣-سوری مانگانەی ژن	مارتن لۆدڤیك	ئەكرەم قەرەداغی
٤-دیكارت	پۆل ستراتیرن	رەئوف بیگەرد
٥-بیری ئاینی كۆن لە میزۆپۆتامیادا	د. تەقی دەباغ	یاسین عومەر
٦-ریبازەكانی رەخنەی ئەدەبی	دیاینی. دەچز. ئبرامز	عەتا قەرەداخی
٧-ئایین و كەسایەتی	ل. پالس	ئاوات ئەحمەد
٨-هەشت نامە	گۆنتەرگراس- كینزابۆرۆئۆ	شورش جوانرۆیی
٩-ئانارشیزم	د. مستەفا رەحیمی	ریباز مستەفا
١٠-كۆمارە كوردییەكەی مەهاباد	ئارچی رۆزفلت	ئەكرەم قەرەداخی
١١-دەربارەی دیالیكتیكی رۆشنگەری	موراد فەرهاد پوور	بەختیار سەجادی
١٢-پۆزش	ئەفلاتون	ئاوات ئەحمەد
١٣-ئاوابوونی هزرە تۆباوییەكان لە رۆژئاوادا.	ئایزایا بەرلین	كامیل محەمەد
١٤-هونەری نیگاركیشان....	شمیدت دیجینەر	وەهبی رەسوڵ
١٥-چامەی پەخشان	سۆزان بیرنار	سەلاح محەمەد
١٦-ئایین، عەلمانییەت، فیندەمینتالیزم	محەمەد ئەركۆن	شوان ئەحمەد